

UNIVERZITET U SARAJEVU-FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA PEDAGOGIJU

SPECIFIČNOSTI ODGOJNOG RADA U WALDORF VRTIĆIMA

Završni magistarski rad

Mentorica: prof. dr. Lejla Kafedžić

Studentica: Aneta Šabić

Sarajevo, 2023. godine

SADRŽAJ

UVOD	5
I TEORIJSKI DIO RADA	7
1. Obitelj.....	8
2. Predškolska ustanova	10
3. Razvoj djeteta rane i predškolske dobi.....	11
3.1. <i>Motorički razvoj</i>	11
3.2. <i>Razvoj govora</i>	11
3.3. <i>Razvoj likovnih i muzičkih sposobnosti</i>	11
3.4. <i>Razvoj igre</i>	12
3.5. <i>Emocionalni i socijalni razvoj</i>	12
4. Pristup odgoju kroz antropozofiju.....	15
5. Načela waldorfske pedagogije.....	16
6. Poticajno okruženje u waldorfskom vrtiću.....	17
7. Igre prstima u waldorfskim vrtićima	22
8. Likovna kultura u waldorf vrtićima.....	22
9. Odgoj i samoodgoj waldorfskog odgajatelja i odgajanika	28
10. Uspostavljanje ritma i ponavljanja u waldorfskoj svakodnevnicu.....	30
10.1. <i>Ritmičko kolo</i>	36
10.2. <i>Proslava rođendana</i>	36
11. Waldorfski pristup odgojnom procesu u skladu s temperamentom	37
II METODOLOŠKE OSNOVE ISTRAŽIVANJA.....	39
2.1. <i>Predmet istraživanja</i>	40
2.2. <i>Cilj, zadaci istraživanja, istraživačka pitanja</i>	40
2.3. <i>Istraživačka pitanja</i>	41
2.4. <i>Metode, tehnike i instrumenti istraživanja</i>	41
2.5. <i>Uzorak istraživanja</i>	41
III PRIKAZ I INTERPRETACIJA REZULTATA ISTRAŽIVANJA	42
3.1. <i>Prikaz i analiza dobijenih rezultata</i>	48
IV ZAKLJUČAK	55
V PREPORUKE.....	57

VI LITERATURA.....	58
VII POPIS SLIKA.....	
VIII PRILOG.....	63
<i>Prilog br.1. Protokol intervjua.....</i>	<i>63</i>

„Svijet je sasvim dovršen u svim svojim tvarima i snagama; a o tome dovršenom svijetu čovjek stvara sliku. One koji tako misle treba samo zapitati: s kojim pravom objavljujete da je svijet dovršen bez mišljenja? Ne proizvodi li istom nužnošću svijet u čovjekovoj glavi mišljenje, kao i cvijet na biljci? Posadite sjemenku u zemlju. Ona tjera korijen i stabljiku. Razvija listove i cvjetove. Stavite biljku preda se. U vašoj se duši povezuje s određenim pojmom. Zašto taj pojam manje pripada čitavoj biljci nego list i cvijet? Vi kažete: Listovi i cvjetovi postoje i bez subjekta koji ih opaža; pojam se pojavljuje tek kad čovjek stane nasuprot biljci. Sasvim u redu. Ali i cvjetovi i listovi nastaju na biljci samo ako ima zemlje u koju se može položiti sjemenka te ako ima zraka i svjetla da se mogu razvijati listovi i cvjetovi. Isto tako nastaje pojam biljke ako biljci priđe mislena svijest“

- Rudolf Steiner

UVOD

Odgoj u prostoriji koja je obojena u svijetle boje, ima specifične spavaonice ispunjene umirujućom melodijom i umilnim glasom odgajateljice koja priča izmišljenju priču je specifičan i od odgajatelja traži da budu kompetentni do te mjere da osjećaju dječije potrebe. Waldorfski vrtići omogućuju bezbrižno djetinjstvo bez digitalnih tehnologija koje ometaju prirodan rast i razvoj, uspostavljanje ritma, ustaljenih dobrih navika, ručnog rada i ljubavi. Važno je istaći da se spoznaja kod djece dešava spontano, ali i iskustveno, kroz rad, igru i kreiranje. Waldorfska pedagogija polazi od duhovne znanosti – antropozofije i temelji se na istovremenom odgoju i obrazovanju, odnosno ravnomjernom razvijanju cjelovitog bića. Čovjek se posmatra kao tročlano biće, odnosno biće tijela, duše i duha koje se neprestano razvija. Waldorfska pedagogija skladno razvija i brine o duševnom i tjelesnom zdravlju djeteta pomoću odgojno-obrazovne prakse u koju uvrštavamo ritam i ponavljanje, tjelesne aktivnosti, likovno izražavanje ili pak poticajno prostorno i materijalno okruženje.

Prema Calgren (1990) waldorfska pedagogija zastupa odgoj k slobodi i pravo svakog djeteta da se razvije i ostvari ono što već ima u sebi kao potencijal. Ova pedagoška koncepcija nudi slobodu i cjelovit optimalni razvoj te istovremeno jača interese pojedinca. Djetetu se pristupa kao individui čije se emocije, razum, želje i potrebe nastoje zadovoljiti kako bi se ono razvilo kao cjelovito biće. Steiner (1995) slikovito opisuje kako djeca u sebi nose sjeme onoga što će u konačnici postati, a zadaća odraslih je da to sjeme njeguju na pravilan način kako bi ono moglo sigurno rasti. Do antropozofskih spoznaja dolazi se logičkim, odnosno misaonim putem, misaonom analizom i vlastitim unutarnjim iskustvom. Antropozofija otvara poglede, pruža uvid i otkriva put prema višim duhovnim svjetovima. Razumijevanje antropozofije bitno je zbog toga što je waldorfska pedagogija utemeljena na antropozofiji. Iako je waldorfska pedagogija umijeće, oličenje kreativnosti i sjedinjenje sa prirodom, ona ima načela po kojima kreira pravila i metodičke postavke odgojno-obrazovnog djelovanja.

Waldorfski vrtići pružaju roditeljima mogućnost da svoje dijete svakodnevno ostavljaju u prostoru koji zrači atmosferom doma, sigurnosti i toplinom. Djeca u waldorfskim vrtićima imaju istu odgajateljicu od upisa u vrtić pa do upisa u školu, što stvara dodatan osjećaj sigurnosti i prisnosti u grupama te olakšava roditeljima proces odvajanja od svoje djece. U radu nema direktnog podučavanja, već se kod djece potiče istraživački, samostalan rad te pronalaženje svog unutarnjeg puta i motivacije. Ritam dana, sedmice i cijele godine daje djeci pa i roditeljima osjećaj sigurnosti.

Kroz teorijski dio rada prikazana su relevantna, teorijska polazišta o specifičnom waldorfskom pristupu odgoju i obrazovanju, a kasnije su odgovorima eksperata ta polazišta i opravdana, a odgovoreno na istraživačka pitanja. U ovaj rad satkana je ljubav, poput one koju odgajatelji sa svojim odgajanicima unesu među niti vunice kojom pletu šal zajedništva ili ona koju nebom oslikavaju dječiji prstići koji u igri prstima neintencionalno kažu da su sretni.

Waldorfska pedagogija poštuje individualnost svakog ljudskog bića koju možemo opisati jedinstvenom i slobodnom. S djetetom se postupa na način da se ono osjeća sigurno i zaštićeno, no u isto vrijeme i slobodno. Steiner ističe kako je svaki odgoj samoodgoj, dok je sve ostalo oko djeteta samo okolina u kojoj se ono samo odgaja. Jedan od glavnih zadataka waldorfske pedagogije je da se dijete odgaja primjereno njegovoj životnoj dobi jer sam daljnji razvoj djeteta ovisi o iskustvima stečenih u prvih sedam godina života. Sve što dijete upija i doživljava, kasnije se odražava na njegov život i na način viđenja svijeta koji ga okružuje. Pridavanjem pažnje tome da svako dijete reagira i doživljava na potpuno drugačiji način, dajemo djetetu mogućnost za slobodan rast i razvoj. Waldorfska pedagogija stvorena je da razvije slobodna ljudska bića koja kasnije posjeduju sposobnost usmjerenja sebe kroz život.

I TEORIJSKI DIO RADA

„Čini tako da tvoja dijela budu vrijedna oponašanja“

Rudolf Steiner

1. Obitelj

Obitelj predstavlja temeljnu odgojnu zajednicu te u njoj dijete stiče prvu socijalizaciju i razvoj ličnosti. Dijete u obitelji stiče prva znanja, vještine, navike i umijeća (Rosić i Zloković, 2002). U njoj dijete stvara sliku o sebi i o drugim ljudima. "Iz obitelji se prenose stavovi prema uspjehu, kompeticiji, rješavanju problema, stavovi prema sebi, modeliraju se odnosi prema drugim ljudima, kao i što se usvajaju različite vrline: poštenje, radinost, kooperacija i druge vrline, ovisno o tome koja je vrsta ponašanja roditelju važna. Iznad svega, što god naučila u obitelji, djeca najsnažnije uče osjećaje svojih roditelja prema sebi i životu općenito" (Miliša i Zloković, 2008., 41). Kroz historiju svjedočimo brojnim promjenama kroz koje je prošla obitelj u smislu životnog stila i strukture obitelji, međutim ona je i dalje prva i najznačajnija socijalna zajednica u kojoj dijete stiče prva znanja i iskustva za dalji život (Rosić i Zloković, 2002).

Prema Zloković (2012) postoji tradicionalna obitelj u kojoj su zastupljeni patrijahalno-autoritativni odnosi i savremena obitelj u kojoj su zastupljeni egalitarno-demokratski odnosi. Iako postoje sličnosti između tradicionalnih i savremenih obitelji svjedočimo promjenama u strukturi modernih obitelji koje vode ka gubljenju ili izmjeni nekih funkcija obitelji. Vukasović (1995) naglašava odgojnu funkciju kao jednu od najvažnijih funkcija obitelji te prema autoru društvene institucije ne mogu pružiti djetetu emocionalnu atmosferu ispunjenu ljubavlju koju djeca žive u obitelji. Kako bi se stvarna funkcija obitelji ostvarila, Vukasović (1995) navodi uslove koje je potrebno ispuniti a to su: skladni obiteljski odnosi, odgovarajući položaj djeteta u obitelji, zrelost roditelja te povoljna ekonomska prilika obitelji.

Obitelj je dinamičan sustav koji se neprestano mijenja i prilagođava strukturi obitelji, različitim ulogama, promjenama i životnim situacijama u kojima se pojedinac nalazi (Wagner Jakab, 2008). Uloga roditelja u razvoju djece postaje mnogo složenija te se većina studija upravo fokusira na taj najvažniji odnos između roditelja i djece (Wagner Jakab, 2008). Prema Zloković i Rosić (2002) savremena istraživanja su dokazala veliki uticaj roditelja i roditeljskih postupaka na emocionalni, intelektualni, socijalni i moralni razvoj djece.

Obitelj ne predstavlja samo grupu pojedinaca već je obitelj kao sustav mnogo kompleksnija karakterizirana međuljudskim odnosima. (Klarin, 2006; prema: Wagner Jakab, 2008). Keresteš (2002) pojašnjava važnost funkcionisanja obitelji kao sustava kojeg čine veoma kompleksni međuljudski odnosi članova u njoj koji ostvaruju i različite socijalne odnose izvan svojih obitelji. Prema Klarin (2006) neke od posebnih odrednica obitelji kao sustava su: kompleksnost međuljudskih odnosa koji predstavljaju obitelj, preplitanje brojnih odnosa u pojedincu, te prilagođavanja obitelji na nove situacije i čuvanje obiteljskog sustava od kriza koje nastaju pojavom novih razvojnih zadataka ili životnih ciklusa. Obitelj je dinamičan sustav koji se neprestano mijenja i prilagođava strukturi obitelji, različitim ulogama, promjenama i životnim situacijama u kojima se pojedinac nalazi (Wagner Jakab, 2008). Uloga roditelja u razvoju djece postaje mnogo složenija te se većina studija upravo fokusira na taj najvažniji odnos između roditelja i djece (Wagner Jakab, 2008).

Neki od faktora obiteljskih odnosa su obiteljska kohezija, obiteljska fleksibilnost i dobra komunikacija unutar obitelji. Obiteljsku koheziju je emocionalna povezanost članova jedne obitelji a može se mjeriti varijablama kao što je zajedničko donošenje odluka, provođenje

kvalitetnog obiteljskog vremena i druženja te zajednički interesi članova obitelji (Merkaš, 2012). Zloković (2012) naglašava i emocionalne veze, koalicije, granice, rekreaciju i razonodu te zajedničke prijatelje i prostor. Prema Olsonu (2000) postoje četiri razine kohezije, od vrlo niske kohezivnosti (razdvojenost), preko niske do prosječne kohezivnosti (odvojenost) i prosječne do visoke kohezivnosti (povezanost), pa sve do vrlo visoke kohezivnosti (umreženost). U ekstremnim razinama kohezivnosti (razdvojenost i umreženost) uočljiva je neravnoteža sustava što može predstavljati dugoročan problem za odnose u obitelji (Olson 2000).

Obiteljsku fleksibilnost definiramo kao sposobnost obiteljske prilagodbe na promjene u smislu vodstva, uloga članova obitelji imaju i pravila. Koncept fleksibilnosti uključuje vodstvo, pregovaračke vještine, uloge u odnosima i postavljena pravila (Olson, 2000). Četiri su razine fleksibilnosti: rigidna (vrlo niska), strukturirana (niska do umjerena), fleksibilna (umjerena do visoka) i kaotična (vrlo visoka) (Zloković, 2012). Pretpostavlja se da su centralne ili uravnotežene razine fleksibilnosti (strukturirana i fleksibilna) najpoželjnije, dok se ekstremne razine (rigidna i kaotična) smatraju rizičnim i nepoželjnim za dobro funkcionisanje obitelji i braka.

Komunikacija je dio našeg života, komuniciramo na različite načine sa različitim ljudima. Komunikacije utiče na kvalitetu odnosa u kojima se ljudi nalaze. Komunikacija je proces do kojeg dolazi kada su najmanje dvije osobe u kontaktu (Ferić i Žižak, 2004). Prema Brajši (1996) cilj je komunikacije da osoba koja prima poruku protumači poruku kako je to pošiljalac poruke želio reći. Bračna i obiteljska komunikacija se mjeri i opisuje varijablama kao što su sposobnosti aktivnog slušanja (empatija i pažnja), sposobnost govorenja u svoje ime, jasnoće govora, praćenje kontinuiteta razgovora, obzira i poštovanja sugovornika (Olson, 2000). Obitelj obavlja primarnu ulogu u učenju djeteta komunikaciji zbog toga što dijete ostvaruje prve interakcije sa članovima (Lebedina-Manzoni, Delić i Žižak, 2001).

Dijete kroz komunikaciju i interakciju uči i usvaja znanja i vještine (Kordić-Vuković, 1998). Veoma je važna kompetencija roditelja u međusobnoj komunikaciji ali i sa djetetom jer dijete kroz primjer uči na koji način treba da komunicira i da se odnosi sa drugima. Obitelji koje koriste pozitivne komunikacijske vještine jesu funkcionalne i uravnotežene obitelji, dok se u neuravnoteženim obiteljima mogu uočiti slabije komunikacijske sposobnosti (Olson, 2000; Olson i Gorall 2003).

Obiteljska struktura pretpostavlja socio-emocionalnu mrežu interaktivnih odnosa roditelja i njihove djece, određenu snažnom emocionalnom povezanošću, međusobnom privrženosti i ekspresivnosti osjećaja i mišljenja, a prepoznatljiva po uobičajenim ponašanjima i komunikaciji.

O tome kako i na koji način obitelj ispunjava određene obiteljske funkcije ovisi kvaliteta međusobnih odnosa unutar obitelji. Iste te funkcije povezane su sa što boljim i uspješnijim odrastanjem djece. Neke od obiteljskih funkcija su: biološko-reproduktivna, emocionalno-socijalna, odgojno-obrazovna te ekonomska funkcija. Visković (2018) navodi da su ekonomska i biološko-reproduktivna funkcija bile polazne obiteljske uloge ali da s druge strane istraživanja obiteljskog funkcioniranja i sposobnosti pojedinca kao primarnu funkciju navode socio-

emocionalnu funkciju obitelji. S druge strane, kada govorimo o obiteljskoj strukturi, tada se naglasak stavlja na socio-emocionalnu mrežu interaktivnih odnosa roditelja i njihove djece koja se temelji na njihovoj emocionalnoj povezanosti, međusobnoj privrženosti te ekspresivnosti. A prepoznatljiva je po tome što ima uobičajena ponašanja i komunikaciju. „Obiteljska struktura označava tako ponavljajuće obrasce interakcija koje članovi obitelji razvijaju tokom vremena temeljem osobnih vrijednosnih orijentacija i obiteljskih normi te doživljenog i iskustvenog.“ (Visković, 2018).

2. Predškolska ustanova

Polazeći od toga da „djeca uče živeći i žive učeći“ (Bašić, 2011., str. 197) izrazito je bitno kako je konstruirano i organizirano okruženje u kojem ona borave. To okruženje, uz obiteljsko, najčešće su odgojno-obrazovne ustanove. Zbog promjena koje donosi savremeno društvo, sve je više djece predškolske dobi koja veliki dio svoga dana provode upravo u vrtiću. To je samo još jedan razlog više za unaprjeđivanje prakse u odgojno-obrazovnih ustanovama. Prema Bašić (2011) kvaliteta učenja djece je rezultat uslova u kojima ona svakodnevno žive te načina na koji ona mogu u njemu učestvovati. Ta se kvaliteta odnosi i na fizičko i na socijalno okruženje. Kako bi omogućili djeci uslove za cjeloviti razvoj potrebna je visoka razina fleksibilnosti i prilagodljivosti odgajatelja, njihovo razumijevanje i stalno profesionalno unaprjeđivanje. Promjene u društvu su intenzivne i česte i kao takve se reflektiraju na obitelji i mijenjaju je. Ustanove ranog i predškolskog odgoja moraju se prilagoditi tim promjenama. Osim prilagodbe tradicionalnih ustanova za rani i predškolski odgoj i obrazovanje potrebama savremenih obitelji, alternativni oblici vrtića i škola također mogu biti odgovor na zahtjeve savremenog društva. U svrhu zadovoljavanja društvenih i individualnih potreba pojedinca i promjene već postojećih pedagoških koncepcija, javljaju se alternativni pedagoški pravci, odnosno alternativne pedagoške koncepcije. Neki od osnivača alternativnih koncepcija su: Rudolf Steiner, Celestin Freinet, Maria Montessori i drugi. Takve koncepcije djeteta gledaju kao individualca te se odgoj bazira prema potrebama, mogućnostima i interesima djeteta.

Predškolska ustanova je prirodna, sigurna i podsticajna sredina u kojoj svako dijete ima jednake mogućnosti da dalje razvija potencijale i zadovoljava potrebe. Vrtić se prilagođava potrebama svakog djeteta, dosljedno slijedi profesionalnost i sistematski radi na otklanjanju fizičkih i socijalnih barijera za učenje i boravak djeteta u vrtiću. Da bi se sve to postiglo, potrebno je da svi budu maksimalno angažovani i uključeni u proces planiranja rada ustanove, jer samo dobar plan, kao i njegovo dosljedno provođenje može dovesti do rezultata, odnosno ishoda. Djeca su bića kojima treba posvetiti najviše pažnje, posebno u ovom predškolskom, polaznom periodu njihovog života, i zbog toga je veoma bitno obratiti pažnju na njihovu okolinu, dešavanja u njihovoj okolini, počev od porodice, pa do predškolske ustanove u kojoj isto tako provode mnogo vremena, uče i razvijaju se.

Pašalić-Kreso (2004) navodi da partnerstvo odgojno-obrazovne ustanove i porodice ima potpuno drukčija polazišta i osnovu: partneri imaju iste interese, iste ciljeve i treba da realizuju iste zadatke koji će ih približavati zajednički utvrđenim ciljevima. Ove dvije strane ne trebaju da daju podršku jedna drugoj u ostvarivanju različitih ciljeva i zadataka, već one treba da djeluju zajedno ka dostizanju istih ciljeva. Tako predškolska ustanova postaje produžena ruka porodice, a porodica produžena ruka predškolske ustanove. Ako se na bilo kojoj strani doživi neuspjeh,

ako na bilo kojem planu dođe do zastoja, lutanja ili posustajanja, obje strane, kao partneri to rješavaju zajedno. Svaki neuspjeh se doživljava kao zajednički, isto kao i uspjeh, pri čemu nema mjesta međusobnim optužbama, prebacivanjem krivice s jedne strane na drugu stranu kao što nema mjesta ni pripisivanju zasluga samo jednoj strani. Partnerstvo teži da ostvari one ciljeve koji su u interesu djeteta, koje dijete može dostići. Ono se bazira na potpunoj otvorenosti i iskrenosti obje strane i tako partnerstvo porodice i odgojno-obrazovne ustanove porodici daje vrijedne i dragocjene rezultate.

3. Razvoj djeteta rane i predškolske dobi

Za bolje razumijevanje djeteta potrebno je prilagoditi okruženje i strategiju za poticanje njegovih kompetencija. Posjedovanjem znanja o dječjim razvojnim fazama, okruženje koje sudjeluje u odgoju djeteta reagira primjereno i razumije gdje se dijete nalazi u kojemu trenutku razvoja te koji su psihološki i socijalni faktori koji tomu doprinose. Čudina-Obradović i suradnici (2004) spominju materijalnu okolinu koja okružuje dijete (prostorno-materijalni kontekst) i socijalnu okolinu (dostupnost, prisutnost reakcije odrasle osobe, emocionalni odnosi odraslih u okolini djeteta, verbalna komunikacija, iskustveno učenje, igra, odnosi s vršnjacima i dr.) kao ključne faktori važne za stvaranje optimalnih uslova djetetova razvoja. Ujedno, Čudina-Obradović i suradnici (2004) nabrajaju važne aspekte djetetova razvoja:

- razvoj spoznaje;
- razvoj motorike;
- razvoj govora;
- emocionalni i socijalni razvoj;
- razvoj igre;
- razvoj likovnih i muzičkih sposobnosti.
- spoznajni razvoj.

Kognitivni razvoj ili razvoj spoznaje odnosi se na misaone procese koji uključuju shvaćanje svijeta oko sebe. U počecima vladaju refleksi i konkretizam, da bi postupno s razvojem mozga dijete usvajalo složenije konstrukcije i vještine. Istraživanjem neposredne okoline razvijaju se i moždane funkcije, što je, prema Piagetovoj kognitivno-razvojnoj teoriji, glavno obilježje njegovih stadija razvoja.

Autorica Berk (2008) spominje ih po stadijima:

1. *Senzomotorički stadij* (razdoblje razvoja od rođenja do druge godine života) – sve funkcije u mozgu započinju djetetovom upotrebom svojih čula i pokreta u procesu istraživanja svijeta, njegovi biološki procesi tek sazrijevaju i na njih se ne može mnogo utjecati, dijete do spoznaja dolazi spontano;
2. *Predoperacijski stadij* (razdoblje razvoja od druge do sedme godine života) – pokreti postaju obrasci kojima dijete započinje simboličku igru; započinje razvoj mašte i „kao da“ igre, shvaća da može djelovati na svoju okolinu namjernim činjenjem (npr. dijete na ljuljački zamahuje nogama naprijed-nazad i shvaća da što više zamahuje nogama, to se bolje, brže i više ljulja);

3. *Stadij konkretnih operacija* (razdoblje razvoja od sedme do jedanaeste godine života) – mišljenje još uvijek nije apstraktno, ali dijete koristi logiku da povezuje, kategorizira;
4. *Stadij formalnih operacija* (razdoblje razvoja od jedanaeste godine nadalje) – razvija se metakognicija – usvajanje vještine učenja, razvoj sposobnosti strateškog razmišljanja.

3.1. Motorički razvoj

Sticanje različitih načina kretanja, od kojih je većina genetski uvjetovanih i značajnih za čovjeka, vrlo je važno za razvoj djeteta, a i za proces sticanja motoričkih kompetencija. Motorički razvoj podrazumijeva djetetovu sve veću pokretljivost te svrhovito korištenje vlastitoga tijela za kretanje i manipulaciju predmetima. Dojenče ovladava tek refleksnim pokretima, koji traju do četvrtog mjeseca djetetova života. Postupno dijete ovladava pokretima, daje im svoju volju pa pokreće samo glavu i vrat, ruke i noge te na kraju cijelo tijelo. Dijete, motivirano da djeluje, iskorištava okolinske uslove te stiče prva iskustva o sebi, svom tijelu i svojim pokretima, o predmetu, prostoru i o ljudima (Čudina-Obradović i sur., 2004). Do druge godine dijete uspješno ovladava ravnotežom i sposobno se kretati uokolo i rukovati predmetima. Što je dijete zrelije, bolje ovladava svojim pokretima tijela.

3.2. Razvoj govora

Kako bi se dijete znalo izraziti, razvija govorne aparate. Za njega, govor je važna psihološka djelatnost koja mu pomaže da pomoću sustava simbola, oblika i znakova obavještava druge o svojim znanjima, razmišljanjima, osjećajima i potrebama (Čudina-Obradović i sur., 2004). Važno je socijalno promicanje okoline kako bi došlo do sazrijevanja djetetova nervnog sistema. Povećanjem sinapsi i živčanih stanica između druge i sedme godine mozak dobiva najbolje temelje za komunikaciju sa svijetom (Čudina-Obradović i sur., 2004). Jezični razvoj traje od verbalnog razdoblja, gdje se javljaju prve riječi i konstrukcije prvih rečenica, pa do potpunog ovladavanja osnovama materinskog jezika (Čudina-Obradović i sur., 2004). Djeca se rađaju s velikim jezičnim potencijalom koji tokom prvih nekoliko godina života omogućava da se govor razvija na nevjerovatan način (Škarić, 2007).

Poticati govor kod djeteta, njegovati govor, znači razumjeti zakonitosti njegova razvoja, ali i individualnost svakog djeteta (Škarić, 1988). U skladu s tim potrebno je stvoriti okruženje koje će biti poticajno za govor. Prije svega, to se odnosi na stvaranje okoline u kojoj će se dijete osjećati sigurno i prihvaćeno. Za lakše svladavanje svakodnevnih životnih zadataka potrebna je saradnja. Djeca pristupaju u zajedničku saradnju putem socijalnih vještina koje također razvijaju od najranije dobi. Djeca dolaze u kontakt jedni s drugima putem prijenosa poruke odnosno komunikacijom. Poruke će se uspješno prenijeti ako dijete aktivno sluša. Slušanje odgajatelj može poticati kroz niz aktivnosti, tijekom prijenosa poruke uz slušanje su povezane verbalna i neverbalna komunikacija. Odgajatelj je nakon roditelja važan model po kojem djeca uče te je njegova uloga stvoriti verbalno pozitivno okruženje (Škarić, 2007).

Govor je temelj ljudske komunikacije i značajan je za cjelokupan djetetov razvoj. Već prva izgovorena riječ predstavlja veliku radost (Velički i Katarinčić, 2011). Svjedoci smo

vremena u kojem se u obitelji sve manje čita, pripovijeda i razgovara. Osim toga, s obzirom na odnos vremena provedenog u vrtiću i kod kuće, zadatak je vrtića kao odgojno – obrazovne ustanove osigurati djetetu i taj aspekt poticajnog okruženja i stjecanje kompleksnih govornih i jezičnih iskustava, kako bi na temelju njih dijete konstruiralo vlastitu stvarnost. Govor je dio kulture i razvija se, dakle, ne samo govoreći, već i slušajući te, u suodnosu s drugim sudionicima, u kvalitetnom socijalnom okruženju (Velički, 2009). Odgojitelj djetetu omogućuje poticajno okruženje za sve aspekte njegova razvoja pa i za govor. Da bi okruženje za govor bilo poticajno, osim „prostora za govor“ omogućavanja djetetu da govori u malim skupinama, u paru, ali i pred cijelom skupinom, potrebno je također djecu okružiti i kvalitetnim (jezičnim) sadržajima te im omogućiti da slušaju, odnosno čuju kvalitetan, posredovani govor (Velički, 2009).

Dijete pokušava oponašati svim čulima informacije koje prikuplja iz okoline i na taj način ono stvara svoj govor. Da bi dijete ovladalo govorom, treba postojati organska osnova za razvoj govora. Pod postojanjem prihvaćajući organske osnove, misli se na dobar sluh, govornu motoriku, zvukovno zahvaćanje glasova, normalnu inteligenciju, zvukovno zahvaćanje glasova, međusobno razlikovanje pojedinih glasova i jezične sposobnosti (Velički, 2009). Zavisno od svojih fizičkih i psihičkih sposobnosti i potreba – kao što uči trčati, hodati ili crtati, dijete usvaja osnovne elemente jezika. Sposobnost vladanja jezikom razvija se iz dječje potrebe da komunicira i potrebe da shvati svijet u kojem raste i u kojem se razvija (Velički, 2009). Razvoj govora počinje prvim plačem novorođenoga djeteta. Svi zvukovi koje dijete proizvodi u prvim mjesecima jesu spontani i refleksni i vezani su uz djetetovo fiziološko stanje, stanje ugone ili pak neugode (Starčević, 2004).

Dakle, za zdrav razvoj govora komunikacija s djecom je neophodno potrebna. U prvih sedam godina života dijete je posebno otvoreno za oponašanje uzora. Uzor djeluje više od sveg odgajanja. Djetetu samo moramo omogućiti da bude u blizini svoga uzora (Prekop, 2008). Jednako tako, govor dijete uči na temelju sadržaja koje mu odgojitelj, kao središte i govorni uzor prezentuje, kojima se sam raduje i za koje misli da su važni te o kojima s djecom razgovara, na temelju kojih stvara. To je dio socijalnog učenja, sticanja i dijeljenja zajedničkih iskustava. Stjecanje zajedničkih iskustava u cijelome djetinjstvu igra veliku ulogu, a ta je uloga posebno značajna u prvim godinama života (Largo, 2007). Slika koju odrasli daje djetetu obilježava dijete u puno većoj mjeri od bilo kojih drugih odgojnih metoda i pravila.

3.3. Razvoj likovnih i muzičkih sposobnosti

Šarančić (2013) naglašava utjecaj likovnog stvaralaštva na razvoj. Mozak kroz aktivnosti i poticajno okruženje stvara nove sinapse koje znače bolju komunikaciju među moždanim stanicama te tako stvara veću mogućnost kreiranja novih ideja. Aktivnostima kao što je crtanje olovkom, rezanje makazama, modeliranje gline i slikanje kistom razvijaju se fina motorika, koordinacija oko-ruka te akomodacija oka što je izuzetno bitno za stvaranje što većeg broja sinapsi (Rajović, 2010; prema Šarančić, 2013.).

Prema Čudini-Obradović i suradnicima (2004), muzičke sposobnosti su naslijeđene biološke mogućnosti prepoznavanja i reprodukcije zvuka i zvukovnih stilova. Dijete još dok je fetus u majčinoj utrobi reagira na ritam muzike i vanjske podražaje. Kasnije, u vrtiću, pobuđuje se njihov interes i navika slušanja različitih vrsta muzike. Djeca u jasličkoj dobi, do treće godine, muzičke podražaje trebaju prije svega dobivati u obliku slušanja i otkrivanja zvučne okoline raznim zvučnim instrumentima i melodijama (Vidulin, 2016). Između treće i šeste godine odgojitelji nastoje muzičkim aktivnostima pobuđivati i razvijati interes za muziku, razvijati želje za sudjelovanjem u muzičkim aktivnostima, započinjati konkretniji razvoj muzičkih sposobnosti, njegovati i kultivirati dječji glas, postići samostaliju i ritamsko-melodijski precizniju izvedbu pjesama pjevanjem i/ili sviranjem, doživljavanje i izražavanje muzike na različite umjetničke načine, prepoznavanje osnovnih muzičkih sastavnica i slično (Vidulin, 2016). Razvijajući muzičke sposobnosti, istovremeno se potiču neurorazvojni putevi u mozgu, ubrzava se prepoznavanje složenijih zvukova, što i kasnije u životu pridonosi boljem savladavanju čitanja i pisanja kod djece rane i predškolske dobi (Vidulin, 2016). Muzika ide ruku pod ruku s razvojem govora. Usputno se brže savladavaju i govorne vještine. Kako je razvoj sposobnosti jedna od primarnih zadaća odgoja i obrazovanja, u integraciji s ostalim razvojnim zadaćama važno je cijeli razvoj popratiti, poticati i usmjeravati poštujući prirodne zakonitosti dječjega individualnog razvoja (Vidulin, 2016).

3.4. Razvoj igre

Igra je sastavni dio djetinjstva i ekspresivna, samostalna, divergentna aktivnost neodvojiva od djeteta (Duran, 1995). Bez nje dijete vjerojatno ne bi razvojno napredovalo, kao ni demonstriralo svoje kompetencije. Igram dijete angažira sve svoje mogućnosti te sa zadivljujućom sigurnošću pronalazi one igre koje anticipiraju njegov psihički i tjelesni razvoj (Duran, 1995). Igra objedinjuje sve aspekte djetetova razvoja. U igri se odražava zona djetetova aktualnog razvoja, ali ona je i područje zone sljedećega razvoja za mnoge kognitivne funkcije i nastanak socio-emocionalnog razvoja (Duran, 1995). Kako bi usvojili i održavali socio-emocionalne odnose, djeca trebaju razviti rang kompetencija koje uključuju razumijevanje tuđih emocija i perspektiva kod zajedničke igre, dijeljenje ideja i vlastitih osjećaja, izražavanje empatije i dr (Katz i McClellan, 1999). Djeca ponekad koriste igru kako bi izrazila sebe u situacijama u kojima im se verbalno teško izraziti (Ljubetić, Maglica i Vukadin, 2020).

3.5. Emocionalni i socijalni razvoj

Socijalizaciju tumačimo kao proces tokom kojega individua interakcijom sa svojom socijalnom sredinom usvaja znanja, vještine, navike, stavove i vrijednosti koje su joj potrebne za uspješno funkcioniranje u sredini u kojoj živi (Mlinarević i Tomas, 2010). To uključuje sposobnost ovladavanja emocijama, poznavanje kulture društva, socijalne vještine te sposobnosti da se ponaša u skladu s prosocijalnim očekivanjima. Djeca koja su ovladala prosocijalnim vještinama poput kooperativnosti, empatije, osjećaja odgovornosti za sebe i druge, velikodušnosti i ljubaznosti bolji su učenici, imaju manje eksternaliziranih i

internaliziranih problema u ponašanju, fizički su zdravija, otpornija, imaju jače samopouzdanje, dublja i značajna prijateljstva, veće povjerenje u okolinu i bolju regulaciju emocija (Brajša-Žganec, 2003). Socijalno kompetentna djeca upuštaju se u zadovoljavajuće interakcije i aktivnosti s odraslim osobama i vršnjacima te takvim interakcijama poboljšavaju vlastitu kompetenciju (Katz i McLellan, 1999). Odgojiti dijete koje će biti samostalno, odgovorno, sretno i zadovoljno nije lagan zadatak i na okolini je zapravo mnogo odgovornosti kako će uticati na njegov pogled na svijet.

4. Pristup odgoju kroz antropozofiju

Pedagogija se, najjednostavnije rečeno, bavi odgojem. Njeno djelovanje je oduvijek bilo pristuno samo se nije izučavalo kao danas. Odgajati znači nekoga voditi, pomagati, usmjeravati, voljeti. Poziv odgajatelja, pedagoga je jedan od najljepših poziva ikada postojanih. Pedagogija je najprije bila dijelom filozofije, a kasnije se odvojila i svoje djelovanje rasprostranila na svim nivoima odgojno-obrazovnog rada od predškolskog do visokoškolskog. Ono što je zanimljivo jeste da se pedagogija bavi odgojem i u obitelji i cjeloživotnim odgojem i učenjem. Dakle, pedagogija je dio svakog ekosistema, uvijek je uz nas i pomaže nam da nikada ne zaboravimo etičnost, općeljudske vrijednosti i odgovornost prema odgajanicima i prema nama samima. Svakako, dijete je u fokusu svega, ali nezamjenjiva priroda, ručno rađeni materijali, neprekidna konstruktivna igra i sl. su elementi koji ju još više čine unikatnom. Mišljenja smo da je osnovati jedan ovako složen, a posve jednostavan koncept trebao dugogodišnji trud i ulaganje koji je upravo Steiner unio u svijet pedagogije. Dakle, osnivačem Waldorfske škole (i pedagogije) smatra se Rudolf Steiner (1861. – 1925.). Njegove pedagoške ideje nastaju u vrijeme procvata reformne pedagogije te potiču novi pristup aktivnostima djece, drugačiji model vrednovanja rada djece, ali i neke nove metode koje su definirale Waldorfsku pedagogiju (Matijević, 2001).

Rudolf Steiner (1861.- 1925.) rođen je u mjestu Kraljevec u Međimurju (u ono vrijeme Austro-Ugarska), a umro 1925. u Dornachu u Švicarskoj. Studirao je matematiku i prirodne nauke u Beču istodobno prateći predavanja filozofije, povijesti i literature. Prvi posao koji je dobio nakon završetka studija bilo je mjesto privatnog učitelja jednog djeteta s teškoćama u razvoju. Dječaka je uspio osposobiti za srednju školu, a kasnije je postao liječnik. Taj uspjeh potaknuo je Steinerja da se posveti pedagogiji (Bezić, 1999). Na zahtjev Emila Molta, direktora tadašnjeg stuttgartskog proizvođača cigareta 1919. otvara školu za djecu radnika, a zasnivala se na antropozofiji. Prema Matijević (2001.) *do antropozofskih spoznaja dolazi se logičkim, odnosno misaonim putem, misaonom analizom i vlastitim unutarnjim iskustvom. Antropozofija otvara poglede, pruža uvid i otkriva put prema višim duhovnim svjetovima. Razumijevanje antropozofije bitno je zbog toga što je waldorfska pedagogija utemeljena na antropozofiji. Antropozofsko učenje služi kao naučna podloga u waldorfskim vrtićima i školama, ali se ne pojavljuje kao njezin sadržaj (Matijević, 2001). Ovakvo učenje, odgoj smatra kao najplemenitijom djelatnošću koja ima vrlo bitnu zadaću u suvremenom svijetu; odgajati dijete kako bi ono moglo spoznati samo sebe. Dijete promatra kao cjelovitu jedinku, koja se sastoji od tijela, duše i duha te se svo troje kod djece mora razvijati skladno i u ritmu. Zbog navedenog, ključan je i samoodgoj odgojitelja koji mora spoznati sebe i više duhovne zakonitosti, kako bi spoznajno mogao prenijeti na dijete. Steiner nalaže, da u procesu odgoja i obrazovanja djece,*

odgojitelji pa i učitelji imaju ulogu isključivo duhovnog pomagača djetetu u njegovom ličnom razvitku. Odrasle osobe ne bi nipošto smjele djeci nametati nešto što se već ne nalazi u njima samima, već bi im trebali pružiti optimalne uvjete u njihovoj okolini kako bi se svako dijete približilo i ujedinilo sa svojim Ja. Iako je waldorfska pedagogija umijeće, oličenje kreativnosti i sjedinjenje sa prirodom, ona ima načela po kojima kreira pravila odgojno-obrazovnog djelovanja.

5. Načela waldorfske pedagogije

Ciljevi antropozofije su u skladu sa načelima waldorfske pedagogije. Oni se sjedinjuju i čine spektar načela usmjerenih ka najboljoj dobrobiti djeteta koje odrasta u waldorfskom okruženju. Bezić (1999) navodi ciljeve antropozofije i načela waldorfske pedagogije za koje se zalagao Steiner:

- duhovno i tjelesno dozrijevanje po biološkim septenarima (ljudski se razvoj odvija u sedmogodišnjem ritmu promjena)
- antropozofska samospoznaja
- samoodgoj uz pomoć odgojitelja prema idealima slobode, jednakosti i sveljudskog bratstva
- apsolutno poštivanje djeteta, posebno njegove duhovnosti, sveobuhvatni odgoj cijelog čovjeka posebno čula.

Ujedinjenjem načela waldorfske pedagogije dobijamo skladan pristup odgoju djeteta uz potporu roditelja, odgajatelja i samog odgojnog okruženja koje treba biti uređeno po svim pravilima poticajnog okruženja poštivajući prisutnost prirodnih materijala, prstovnih igara i sl. Simulacija umjetničkog i kreativnog kod djece je od velike važnosti ako ga odgajamo po načelima waldorfske pedagogije. „U waldorfskoj pedagogiji naglašava se važnost stimulacije umjetničkog i kreativnog senzibiliteta djeteta, praćenje djetetova razvoja i njegove ličnosti tj. njegov tjelesni, duševni i duhovni, a ne samo intelektualni razvoj“ (Glöckler i Goebel, 1990:39). U svakom razvojnom stadijumu kroz koje dijete prolazi odgajatelj je taj koji promatra, organizira, planira i priprema sljedeće korake ka što uspješnijem i temeljitijem učenju (posebno kroz igru i samoodgoj).

Od rođenja pa do šeste ili sedme godine dijete se povjerava najbližem biću iz okoline i instinktivno ga oponaša, ono što vidi, čuje. Zbog toga je i bitno da dijete odrasta u okolini u kojoj se ne događa ništa što ono ne bi smjelo oponašati. Iskustvo dijete dobiva putem čula iz svoje okoline. Dječja čula treba upoznati i osposobiti kako bi se ono njima znalo služiti (Bezić, 1999). Temeljni cilj kojem teži waldorfska pedagogija je taj da se kroz odgoj djeteta uključe sva djetetova čula te da ih dijete počinje upotrebljavati u svakodnevnom životu. Čula se trebaju svakodnevno razvijati, njegovati i hraniti. Problem koji se javlja u savremenom svijetu u kojem živimo je taj da djeca ne koriste sva svoja čula zbog nekreativnosti i odsustva različitosti unutar okruženja u kojem borave. Čula koja se ne koriste polagano se gube svakim danom pošto ih djeca ne upotrebljavaju. Djeci se serviraju gotovi materijali, industrijsko napravljene igračke od plastike i vještačkih materijala koji ne ostavljaju puno mjesta djeci za razvoj kreativnosti i individualnosti. Od najranije dobi, preko čula koja djeca primaju, svrstava ih se u kalupe i u uniformirane sredine. U waldorfskoj pedagogiji se stoga odbacuju vještački materijali i dovršene igračke. Teži se i uređenje interijera kroz zaobljene linije i nepravilne, pokretne ploče.

Da bi se razvila djetetova čula, nužno je djetetu osigurati stimulativnu okolinu te da bude izvorna koliko je to moguće. Naročito je važno da djeca ne dobivaju previše stvari, a posebno se ne preporučaju gotove igračke. Materijali sa kojima se dijete susreće trebaju imati geometrijske praoblake i moraju biti osnovnih boja tako da ih dječja duša može primiti i raspoznati preko svojih sjećanja na temelju doživljaja prije rođenja (Seitz i Hallwachs, 1996). Čula se kod djece mogu potaknuti na bezbroj načina, a to mogu biti grupne igre, slobodna dječja igra, igre sa instrumentima, igre u kojima djeca oblikuju i stvaraju rukama (glina, šivanje), pjevanje, dramske igre, euritmija, itd. Osim navedenog, vrlo važno mjesto ima i stimuliranje čula mirisa. „Za vrijeme rada u vrtu miris vlažne zemlje ima isto značenje kao i nježni dodir mlade biljke.“ (Seitz i Hallwachs, 1996, str. 135).

Prema (Seitz i Hallwachs, 1996), Steiner govori o dvanaest čula koja počivaju u čovjekovu biću. Tih dvanaest čula je podijelio u tri kategorije kako navodi;

- prvu kategoriju čine vanjska čula a sastoje se od: ja -čulo, čulo za razmišljanje, čulo za riječi i čulo sluha. Navedena vanjska čula podređena su mišljenju.
- Drugu kategoriju čine vanjsko - unutarnja čula koja podrazumijevaju: čulo za toplinu, čulo vida, čulo ukusa i čulo mirisa. Ona su podređena osjećajima.
- Treću kategoriju sačinjavaju unutarnja čula. Podrazumijevaju čulo ravnoteže, čulo za kretanje, čulo života i čulo dodira. Unutarnja čula podređena su volji odnosno htijenju.

Za odgajanje po načelima waldorfske pedagogije potrebno je poznavati i razvojnu psihologiju, te razumjeti razvojne faze kroz koje dijete odrastanjem prolazi. Svakako da je svaka razvojna faza važna, ali je još važnije aktivno učenje i samoodgoj u svakoj od njih. Dijete najčešće uči oponašanjem, imitiranjem, promatranjem. „Koliko dijete zapravo oponaša vidi se na primjeru slova koja precrtava, a tek nakon toga uči njihovo značenje“ (Steiner, 1990:11). U waldorfskoj pedagogiji, osim poznavanja razvojnih faza važno je poznavati specifičnosti odgoja i obrazovanja u odnosu na načela ove koncepcije. Aktivnosti u waldorfskim vrtićima temelje se prema razvojnim potrebama djeteta ovisno prema dobi, odnosno male djece u prve tri godine života, zatim prema djeci u srednjim godinama ranog djetinjstva i djeci koja se spremaju za polazak u školu.

Waldorfski vrtić je prostor u kojem se isprepliću sva teorijska i praktična polazišta waldorfskog shvatanja odgoja djeteta. Zbog toga je fokus ovog rada na waldorfskom pristupu odgoju, sa posebnim fokusom na predškolski odgoj u vrtićkom poticajnom okruženju.

6.Poticajno okruženje u waldorfskom vrtiću

Sve se više ističe koliko je poticajno prostorno i materijalno okruženje važno za dijete kako bi ono moglo dostići svoj maksimum. Djeca usvojena znanja nadopunjuju aktivnim sudjelovanjem, različitim istraživanjem kako materijala tako i prostora te interakcijom s materijalnim i socijalnim okruženjem. Vrtić kao odgojno-obrazovna institucija od velike je važnosti za optimalni razvoj djeteta jer ono provodi velik dio svoje svakodnevice u tzv. institucijskom okruženju. Nalazeći se u takvim uslovima, primjereno poticajno prostorno i materijalno okruženje još više dobivaju na važnosti. U waldorfskoj pedagogiji odgajatelj na dijete gleda kao na holističko, cjelovito biće, stoga je bitno organizirati prostoriju na način da

ona zadovoljava individualne potrebe djeteta. Koncept waldorfskog vrtića je takav da nema klasičnog plana i programa, a osnovni principi odgojitelja u waldorfskom vrtiću su ritam i ponavljanje te primjer i oponašanje.

Umjesto klasičnog plana i programa, tok pedagoške godine u waldorfskim vrtićima temelji se na ritmu povezanom s izmjenom godišnjih doba, a sastoji se od proljetnog, ljetnog, jesenjeg i zimskog ciklusa. Također, bitnu ulogu u waldorfskom programu ima i obilježavanje važnih datuma kroz godinu. Ti datumi kroz godinu podrazumijevaju različite svečanosti u navedenim ciklusima. Osim navedenog, sklad planu i programu daje povezanosti između izmjene doba dana i izmjenom dana u sedmici.

Važno je uspostaviti ritam i ponavljanje kako bi se djeci pružio osjećaj sigurnosti. Igračke, didaktički materijal i namještaj su od prirodnih materijala, oblikovani i obojeni na način da pružaju blage poticaje za zdrav razvoj svih dječjih čula. U radu s djecom stavlja se naglasak na stimuliranje dječje kreativnosti i mašte kroz različite poticaje te raznovrsne oblike umjetničkog izražavanja i doživljaja. Zbog toga se poticajnost odgojnog okruženja ogleda i kroz prostorno - materijalno okruženje i uticaj na odgojno-obrazovni proces. Djeca sve materijale izrađuju zajedno sa svojim odgajateljima i svi materijali su prirodni (platno, drvo...). Tako Matijević (2001) navodi da je u periodu ranog djetinjstva „značajan razvoj mašte u djeteta, a mašta se ne može razvijati uz industrijske igračke uz koje se više nema što izmisliti.“ Sav namještaj, igračke, alati i ostala pomagala koja se nalaze u prostorijama waldorfskog vrtića napravljeni su upravo od prirodnih materijala. Također, naglašava se važnost što češćeg boravljenja djece u prirodi a unutrašnjim se prostorima, s druge strane, daje velika pažnja u pogledu uređenja i rasporeda. U uređivanju unutar prostorija sudjeluju i djeca i njihovi roditelji.

U Waldorfskim vrtićima djeca imaju mogućnost posmatrati različite djelatnosti, a kasnije ih i sama obavljati. Dan nalikuje svakodnevici u obitelji: kuhanje, pranje, pečenje, spremanje, postavljanje stola i čišćenje poslije jela. Nije potrebna stalna promjena, nego ponavljanje koje odgovara potrebama predškolske djece (Glöckler i Goebel, 1990). Dakle, kontinuitet i ponavljanje su za uspostavljanje navika u waldorfskom odgojnom konceptu primarni. Vježbanjem aktivnosti neophodnih za samostalno funkcioniranje u stvarnosti, realnosti, nekom uobičajenom danu s obitelji, u waldorfskom okruženju se odgaja uz pomoć materijala koji su doista zastupljeni u svakodnevici i izvan vrtića. Uz materijale, na razvoj djeteta utiče i poticajna prostorna sredina, odnosno organizacija i opremljenost prostora vrtićke odgojne grupe. Potrebno je da prostorija bude ugodna i ispunjena mnoštvom materijala kako bi pomogla djetetu da se socijalizira, nauči dijeliti s vršnjacima, stekne samopouzdanje i zadovolji svoje vlastite potrebe. Prostorija waldorfskog vrtića obiluje mnoštvom namještaja od prirodnog materijala čiji su uglovi često zaobljeni. Steiner vjeruje kako bi sve ploče, bridovi i uglovi trebali pružati djetetu unutarnju sreću, mir i spokoj od samog pogleda na njih. Zidovi prostorije obojani su pastelnim bojama prema uputama Rudolfa Steinera, odnosno bojom breskvinog cvijeta nanijetom u tankom sloju kako bi zidovi prostorije mogli disati.

Centralno mjesto u waldorfskom vrtiću zauzima tzv. stolić godišnjeg doba ili svečani stolić, a služi kao odgovor na pitanje na koji način kod djece probuditi osjećaj za tok godine i kako im omogućiti da dožive sve izmjene godišnjih doba i svečanost koje ih prate (slika 1). Posebno je važno da se stvari koje se nalaze na svečanom stolu ne diraju, jedino u slučajevima

zalijevanja cvijeća, popravljanja tkanine ili popravljanja položaja lutkica i slično (Seitz i Hallwachs, 1996).

Slika 1. Stolić prirode ili svečani sto

Waldorfski vrtić posjeduje vrt i dvorište u kojem djeca provode većinu svog vremena i samim time mogu nesmetano istraživati, biti aktivni, slobodni i igrati se. U vrtu djeca zajedno s odgojiteljicama sade i uzgajaju razno voće i povrće, vode brigu o životu biljaka, a kasnije ih i sami kuhaju i spremaju za jelo. Preuzimanje brige i samostalno djelovanje djeci pruža veliko zadovoljstvo, samopouzdanje i ispunjenost (slika 2).

Slika 2. Briga o biljkama

Kao odgojni materijal u Waldorfskoj školi koristi se samo prirodni materijal koji djeca sama ili s odgojiteljem skupljaju i vrednuju. Cilj je imati što manje gotovih igračaka, a što više napravljenih lutaka i modela životinja (slika 3).

Slika 3. Ručni rad odgajatelja, modeli životinja

Didaktička sredstva ne mogu nikako zamijeniti odgojitelja (Bezić, 1999). Nadalje Bezić navodi kako se proces učenja odvija u korak sa godišnjim dobima, djeca borave u prirodi, prate običaje (slika 4).

Slika 4. Boravak u prirodi

Sav alat koji djeca upotrebljavaju je pravi, jer djeca uče promatranjem i oponašanjem pa tako već s tri godine nožem gule jabuku, pilom režu drva ili zakucavaju eksere. Njeguje se umjetnost slikanja, crtanja i bojenja. Svaka od umjetnosti zahtijeva cjelokupnog čovjeka i pridonosi njegovom oblikovanju i razvoju. Svoju maštu djeca razvijaju uz pomoć bajki,

lutkarskih predstava, sviranja, pjevanja, crtanja i slikanja. (Carlgren,1991). Koncept odgoja u waldorfskom vrtiću upravo najviše orijentisan ka sladu sa prirodom i euritmijom.

Velika važnost daje se *euritmiji* (dolazi iz grčkog jezika, značenje lijepog ili skladnog ritma pokreta) – umjetnost izražavanja pokretom koju je 1912. godine utemeljio Rudolf Steiner. On ju naziva „vidljivim govorom“ gdje pokreti tijela zamjenjuju riječi. Svako slovo i zvuk imaju svoj prirodni izraz u pokretu tijela. U waldorfskim vrtićima euritmija se koristi kao sredstvo za postizanje balansa između djetetovih pokreta i govora. Koristi se pedagoška euritmija kojom se nastoji postići fleksibilnost, razvoj samosvijesti i veća kontrola pokreta kod djece. Pomoću ritma, odnosno kretanja mogu se i usvojiti različiti odgojno-obrazovni sadržaji. S druge strane, euritmija može djelovati harmonično i uspostavljati ravnotežu kod djeteta koje je izloženo velikom broju vanjskih utjecaja poput buke i reklama, ali i unutrašnjih činitelja stresa kao što su nesigurnost, nedostatak sigurnosti u obitelji (Seitz i Hallwachs, 1996). Sposobnost euritmije onima koji je prakticiraju daruje novi život i nove snage koje djeluju poput gotovo neiscrpna vrela” (Carlgren, 1990:81). Waldorfska pedagogija uvijek se nastoji usredotočiti na cjelokupnog čovjeka u svim njegovim segmentima pa tako i kroz euritmijski pokret. Kada se uživimo u glasove ili tonove i oblikujemo ih u euritmijske pokrete, tada je to djelatnost prilikom koje se aktiviraju sve duševne snage i čitavo ljudsko tijelo, kako navodi Carlgren. Program pedagoške euritmije za djecu određen je starošću djeteta te se provodi u waldorfskim obrazovnim ustanovama, od jaslica i vrtića do kraja srednje škole. Djeca zahvaljujući euritmiji vježbaju motoriku, koncentraciju, sluh, glas te koordinaciju kretnji, govora i misli. Potrebno je naglasiti izuzetnu vrijednost euritmije za dijete u predškolskoj dobi kad se pokreti, govor i cjelokupno ponašanje djeteta intenzivno oblikuju iz primjećivanja i oponašanja pokreta, govora i ponašanja ljudi u njegovoj neposrednoj okolini. U euritmiji za djecu predškolske dobi djeca uče kroz veselu igru sudjelujući u euritmijom igrokazu. Euritmijom rad započinje se najčešće s trogodišnjom djecom. Može i ranije, ali tada se provode osnovni ritmički elementi koji su prilagođeni dobu djeteta. Bitno je da se euritmija s djecom provodi tek onda kada ona to samostalno žele. Postepeno se u dječjim glavama stvaraju slike koje se pretvaraju u pokrete. Euritmijom sadržaji imaju pedagošku vrijednost, jer djeci pomažu u savladavanju određenih odgojno-obrazovnih sadržaja. ¹Veliku važnost euritmija ima u predškolskoj dobi kada je ponašanje djece oblikovano onime što vide od drugih ljudi iz neposredne okoline. Djeca uče kroz igru sudjelujući u euritmijom igrokazu kroz koji uče govor, oponašaju riječi i pokret koji dijete vodi kroz svijet mašte. Djeca na taj način vježbaju motoriku, koncentraciju, sluh, glas, koordinaciju kretnji, govora i misli.

---

¹Više moguće vidjeti na: Centar dr. Rudolfa Steinera. Preuzeto s <https://centar-rudolf-steiner.com/euritmija/>

Uz samoodgoj, u waldorfskom vrtiću, voditelj aktivnosti, cijelog dana, toka radnje, pripremanje materijala, priredbi, događaja i sl. je upravo odgajatelj. To je osoba koja odgaja i obrazuje odgajanje i sprema ih za dalji život. Uloga waldorfskog odgajatelja da odgajanje pripremi, da mu pomogne sagraditi temelje za cijeli život. Waldorfski odgajatelj ima specifičnu, ključnu, važnu ulogu u životu svakog odgajanja jer mu pomaže da kroz igru i sklad sa prirodom, ritam i posvećenost pozna sebe i okolinu i da u poticajnom okruženju gradi osnovu za cjeloživotno učenje. *Waldorfski odgajatelj je spona između odgoja i samoodgoja.*

7. Igre prstima u waldorfskim vrtićima

Igre prstima su igre koje se izvode uglavnom rukama, ali mnogo puta koristimo i druge dijelove tijela. Uvijek ih prate rime, stihovi/pjesme i omogućuju djetetu da upozna svijet oko sebe u svojoj suštini. One pozitivno utječu na mnoge aspekte dječjeg razvoja. Najbolji su način za poticanje govora kod djeteta, njegovog kvalitetnog i jednostavnog usvajanja. Nadalje, njima se kod djeteta potiču kognitivne, matematičke i socijalne vještine. Kroz igre prstima dijete uči razumjeti prostorne odnose izvodeći određene pokrete (lijevo, desno, gore, dolje, iza, ispred). Ove igre podržavaju i razvoj važnih kognitivnih sposobnosti: dijete bi trebalo brzo reagirati na verbalni signal, mijenjati jedan pokret s drugim, koordinirati riječi i postupke. Igre prstima obično nisu zahtjevne pjesničke forme, djeci su razumljive, a uz pomoć ruku i prstiju odrasla osoba zajedno s djetetom ilustrira priču. To su pjesmice utkane u dječji život, u njima dijete ne ostaje pasivni promatrač, već one obilježavaju susret odnosno odnos između odraslih i djece, emocionalni i integralni razvoj. Pri izvođenju igara prstima djeca se moraju usredotočiti kako bi pravilno izvela radnju, trebaju uvježbati preciznost da bi pravilno ponovila tok određene radnje. Pritom djeca povezuju pokret i govor na najučinkovitiji način – omogućuju poticanje govora pokretom (Velički i Katarinčić, 2011.).

Naučnici su u području fiziologije tokom posljednjih decenija nepobitno dokazali da uvježbanjem fine motorike prstiju utječe na određene zone u kori mozga te potiče djetetov govor, radne sposobnosti, mentalne i kreativne potencijale (Tkančenko, 2012.).

Dakle, razvijajući finu motoriku prstiju, razvija se um. Igre prstima obogaćuju djetetov život pozitivnim emocijama, razvijaju motoričke sposobnosti i govor, pomažu u svladavanju različitih vrsta intonacije, potiču njegovu pažnju i pamćenje, te potiče maštu i kreativnost. Kratki ritmički tekstovi i pjesme, u kombinaciji s pokretima prstiju, zglobova, ruku, tijela, pomažu u poboljšanju motoričkih vještina djeteta. Igre prstima utječu na:

1. *EMOCIONALNI ASPEKT*- igre prstima djeci pričinjavaju radost i oduševljenje.
2. *MOTORIČKI ASPEKT*- igre rukama zahtijevaju određene oblike pokreta, npr. kod nekih pjesmica brze i suprotne pokrete, kod nekih povezane motoričke uzorke ili pak određeni redosljed prstiju kod drugih.
3. *SENZORIČKI ASPEKT*- igre prstima omogućuju povezivanje različitih čula u svrhu promatranja i kontrole pokreta. Osim osjećaja za motoriku ruku važno je i čulo vida, odnosno koordinacija oko-ruka.
4. *KOGNITIVNI ASPEKT* - važno dječje iskustvo koje ono u stvarnosti mora proživjeti.

5. *NEUROPSIHOLOŠKI ASPEKT*- koordinacija lijeve i desne polovine tijela, odnosno lijeve i desne ruke. Korištenjem lijeve i desne ruke podjednako i ravnomjerno, poticanje pokreta dominantne i nedominantne ruke utječe na bolju koordinaciju lijeve i desne moždane polutke.
6. *JEZIČNI ASPEKT* - posebno je važan aspekt jer zahtijevaju promišljeno i ciljano korištenje govornih oblika koji su sadržani u stihovima. To se odnosi na sve vrijednosti govorenog jezika: intonaciju, ritam, tempo, pauze. Djeca tako koriste različite modulacije glasa (glasno-tiho), pamte redoslijed, bogate rječnik itd. (Velički i Katarinčić, 2011).

U waldorfskim vrtićima svakodnevnim izvođenjem igara prstima se podstiče govor kod djece, razvija vizualna percepcija, koordinacija oko-ruka, stvara okruženje u kojem će se dijete osjećati sigurno i prihvaćeno te zadovoljava potreba za sigurnošću, ljubavlju i pripadanjem. Djeca vole igre prstima i traže da im se ponavljaju.

Povezivanje pokreta i govora, kratki i jednostavni stihovi s kombinacijom glasova i slogova potrebnih za pravilan izgovor i bliska interakcija s odraslim osobama i vršnjacima čini igre prstima i tijelom primjerenima za uvođenje djeteta u govor i poticanje njegovog kvalitetnog i jednostavnog usvajanja. Uticaj motorike na razvoj govora, posebno uticaj fine motorike na govor od valikog je značaja za pedagošku praksu, posebno za rad s djecom od rođenja do polaska u školu.

8.Likovna kultura u waldorf vrtićima

U waldorfskoj pedagogiji se ručni rad smatra izuzetno dragocjenim jer takva vrsta aktivnosti usmjerava volju pojedinca da svojim fizičkim „ja“ rade nešto smisljeno. To se odnosi na modeliranje gline, pčelinjeg voska, ali i na oblikovanje vune, tkanje, šivanje, vezenje i slično (slika 5) .

Slika 5. Modeliranje s glinom

Modeliranje je specifično jer se koristi prirodni pčelinji vosak koji odgojitelji nabavljaju u pčelarskim zadrugama. Pčelinji vosak je dosta tvrd pa s time nije primjeren za mlađu djecu. Za rad s njime potrebno ga je prije dosta trljati i zagrijavati kako bi postao podatan za modeliranje. Vosak ima svoju čistu boju i specifičan je jer iz nečeg tvrdog i krutog, djelovanjem rukama, može nastati nešto mekano i podložno promjenama, te na taj način poziva djecu na aktivno istraživanje i oblikovanje materijala. Glina je također materijal koji se u waldorfskim vrtićima često koristi za modeliranje, a pogodan je i za djecu mlađe dobi (slika 6).

Slika 6. Ogrlice od gline, dječji ručni rad

Materijali za aktivnost crtanja su uvijek dostupni djeci u waldorfskim grupama, uvijek su nadohvat ruku djeci kako bi mogli izabrati tu aktivnost prema svojim potrebama. U dječjim vrtićima materijali za šaranje, crtanje i bojanje su uglavnom blok pastele u ranijoj dobi, a kasnije su ponuđene i drvene bojice te drvene olovke. Crtanje je u waldorfskim grupama osnova pripreme za školu. Pri toj aktivnosti se izbjegava šablonski rad, a djeci se umjesto klasičnih bojanki nudi crtanje mandala i fraktala koje se kasnije obojaju.

Likovne aktivnosti djeteta su još jedan segment holističkog pristupa u razvoju djeteta. U waldorfskoj pedagogiji likovne aktivnosti imaju terapijski učinak. Za dijete je najbitniji sam proces koji mu pruža mogućnost „ispražnjavanja“ od raznih prikupljenih emocija. Odgojitelj prilikom likovnih aktivnosti ne daje nikakva uputstva, komentare ili sugestije, potrebno je da ostane ravnodušan jer se smatra da rezultat nije bitan koliko sam proces. Dijete ne dobiva povratnu informaciju od odgojitelja o svojem radu i konačnom produktu jer se smatra da je najbitnije ono što je dijete doživjelo tijekom tog procesa. S time se izbjegava bilo kakvo etiketiranje, pohvale ili kritike na dječji rad. Radovi se također ne izlažu kako bi se izbjegla njihova međusobno upoređivanje. Predškolska djeca imaju prirodnu potrebu da se izraze bojom. Oduševljava ih osvjetljenje i tamnjenje boja te se uvijek nanovo čude kad se nove boje pojave na papiru. Djeca također mogu pomoći u pripremi od miješanja boja, punjenja staklenki vodom do priprema radnog mjesta, stolova i slične poslove koje radi i odgojitelj. Odgajatelj je i u tim aktivnostima primjer (Bruin i Lichthart; 2000).

U ranoj dobi djeteta pa sve do polaska u školu, djeci se waldorfskim vrtićima nude samo tri osnovne boje i princip slikanja je najčešće tehnikom „mokra na mokro“ (slika 7). Tehnika „mokra na mokro“ se koristi jer dodavanjem i kombinacijom vode s trima osnovnim bojama, dobivaju se sve ostale boje i njihove nijanse. U mlađim grupama daje se prvo jedna od tri osnovne boje i to kroz određeno vrijeme. Cilj je da kombinacijom te boje i dodatkom vode, dijete upozna sve nijanse koje ta boja može ponuditi, zavisno o količini vode koju dodaje toj boji. Kasnije kako dijete sazrijeva, tako se dodaje još koja od osnovnih boja. Pri slikanju je cilj što duže kod djeteta zadržati taj začuđujući faktor. Izmjena boja koje se nude djeci također prati određeni ritam godišnjih doba. Tako da se npr. u jesen djeci nudi kombinacija žute i crvene boje koje s vodom mogu stvoriti različite nijanse koje u to doba vidimo u prirodi. U zimsko doba se nude crvena i plava koje kombinacijom čine najrazličitije nijanse ljubičaste. U proljeće se mogu nuditi plava i žuta kako bi djeca upoznala različite nijanse zelene i sl. Takav princip slikanja pokazao se poticajnim za djecu u istraživanju boja, s time su ona i puno bolja u cjelokupnom pokrivanju podloge u slikanju. Tek se u predškolskoj dobi djeci nude sve tri osnovne boje. Pri slikanju u waldorfskim grupama odgojitelji bi se trebali koristiti pigmentima na prirodnoj bazi.

Slika 7. Slikanje tehnika „mokra na mokro“

Mala drvena daska sa zaobljenim urezima za staklenke je vrlo praktična te će se rizik od prevrtanja tih staklenki tako smanjiti. Poželjne su široki kistovi od 18 mm do 20 mm. To potiče aktivnost slikanja dok tanki kistovi potiču crtanje bojama. Također je bitno da odgojitelj ili učitelj pažljivo tretira opremu i materijale s poštovanjem jer će to pridonijeti dobrom radnom stavu i raspoloženju slikarstva. U pripremi sudjeluju i djeca, a sama priprema za slikanje traje otprilike koliko i samo slikanje. Potrebno je odrediti jedan dan u sedmice koji će se stalno slikati, tako slikanje postaje ritmičko i dijete već unaprijed zna kada će slikati.

Odgovitelj je taj koji uvodi dijete u svijet slikanja vodenim bojama. To podrazumijeva posmatranje cijelog procesa, od podjele materijala do pospremanja iza aktivnosti. Kod djece se želi prvenstveno pobuditi istraživanje nijansi boja, tako da odgoviteljica uz svaku boju može ispričati priču o npr. žutom suncu, plavoj vodi i sl... tim činom se pobuđuje dodatna znatiželja, ali i koncentracija kod djece. „Ako na vlažnom papiru na primjer vidimo žutu boju sunca ili plavu boju neba i ako iz toga nastane zeleno tada je to puno više od miješanja boja: onda se pred djetetovim očima razvija iz svjetla i vlažnosti nešto doista živo“ (Seitz, Hallwachs; 1996 :153) Za upoznavanje boja se smatra najučinkovitija metoda „mokra na mokro“. Boja je dovoljno tekuća te se na taj način kreće i odaje živost.

Slika 8. Slikanje tehnika „mokra na mokro“

Djeci su poticaji nadohvat ruke, ponuđeni, no oni sami rade pripreme potrebne za realizaciju aktivnosti. Tako sami pune posudu s vodom i namaču podloge i papir na kojima će raditi. Odgovitelj tijekom likovne aktivnosti ništa ne ispituje djecu te ih pušta da kroz aktivnost slikanja slobodno izražavaju svoje osjećaje i doživljaje, te da se u aktivnosti zadrže onoliko vremena koliko im je potrebno (slika 8). Preporučeno je raditi s prirodnim pigmentima npr. Stockmar pigmenti, boje se razrjeđuju u omjeru 1:2, trebaju biti prozirne. Boje se nude u malim staklenkama, a ispod papira se stavlja podloga ili podmetač od mediapana, šperploče ili lesonita te se naprave zaobljeni rubovi. Debljina podloga bi trebala biti oko 4 mm da se ne izvijaju, potrebno ih je namazati s bojom za ploče kako ne bi upile vodu (slika 9). Papir koji se koristi je akvarel papir od 250-300 grama, a kistovi br. 20. Važno je da boje uvijek budu čiste se kistovi uvijek očiste prije uzimanja druge boje.

Slika 9. Slikanje tehnika „mokro na mokro“

Likovne aktivnosti su iznimno važne za cjelokupan djetetov razvoj, pogotovo u ranoj i predškolskoj dobi kada je proces razvoja najosjetljiviji i najintenzivniji. U tom periodu su djeca naročito osjetljiva, upijaju sve iz svoje okoline i na taj način uče o svijetu oko sebe.

Carlgren tvrdi da je za amateure korisno da slikaju i crtaju jer si na taj način daju oduška. Prema tome ako dijete osjeća srdžbu ili nemoć, bolje je da svoju frustraciju pokaže na papiru nego da nešto razbija i uništava. „Za djecu s njihovim žestokim osjećajnim životom moralo bi rukovanje kredom i kistom biti idealan način da izžive svoje emocije te da se oslobode unutrašnjeg pritiska“ (Carlgren, 1990. str. 65)

Prema Katici Radonić (2017), djeca percipiraju duhovnu stranu boja, one im kreiraju određene situacije koje radimo s djecom. Djeca se rado prepuštaju bojama jer osjećaju njihovu moć izlječenja. Ta teorija se temelji na Goetheovoj tezi da su boje razvijene između svjetla i tame, a da su svjetlo i tama entiteti. Smatra se da su djeca do 2,5 godine dio okoline, a nakon toga gube duhovnu komponentu u posmatranju boja i postaju svjesniji sebe. Radonić objašnjava kako mlađe dijete jednu boju prekriva drugom, to je znak da treba slikati i istraživati samo jednu boju, a kada ga počne zanimati „komunikacija“ među bojama, tada mu se može dodati druga boja. Do sedme godine se razvija tjelesna konstitucija djeteta koja je podloga duševnoj. Prema tome boje utječu na fizički, a s time i na duševni razvoj. Zato je važno s kojim bojama je dijete okruženo. Previše boja djeluje preagresivno na djecu pa s time i na njihov razvoj (npr. prešarena odjeća djece, preintenzivne boje i sl.). Kako bi se omogućilo djetetu da se zdravo razvija potrebno je izbjegavati intelektualno forsiranje te nuditi mu što više likovnih umjetnosti, a pogotovo slikanje.

9. Odgoj i samoodgoj waldorfskog odgajatelja i odgajanika

Uzor i oponašanje su dva ključna termina kada govorimo o odgoju i samoodgoju odgajatelja i odgajanika u waldorfskom odgojnom konceptu. Nemoguće je da odgajatelj promovira cjeloživotno učenje i samoodgoj ako i sam nije dio tog sistema vrijednosti. U svojoj knjizi Leber i Von Von Kúgelgen (1995:1) kažu kako je uzajamnost između djeteta i odgojitelja gdje oboje uče i bivaju istovremeno. „On usmjerava, uvijek je prisutan imajući u svijesti činjenicu da ima pred sobom dijete Božje neponovljive individualnosti s određenim zadatkom i određenom svrhom na ovome svijetu“. Odgojitelj u waldorfskoj pedagogiji svako dijete gleda kao individualno stvorenje, sa svojim mogućnostima i potrebama. Svjestan je da neovisno o njemu svako dijete traži svoj vlastiti „pogled na svijet“. Samim time on cijeni individualnost svakog djeteta i svojom pedagogijom ju ne pokušava potisnuti, nego probuditi (Leber i Von Kúgelgen, 1995).

Jedno od temeljnih načela waldorfske pedagogije je samoodgoj odgajatelja. Dijete uči oponašanjem prema modelima iz svoje okoline, a u odgojno – obrazovnoj ustanovi to su upravo odgajatelja (slika 10). Oni moraju biti svjesni da svako njihovo nepromišljeno djelovanje, svako nepažljivo rukovanje s predmetom ili ljutita izjava usmjerena prema djetetu utječe na to isto dijete, pa i na njegovo tijelo. Bitno je biti svjestan svake svoje reakcije i svjesno živjeti svaki trenutak. Važan segment samoodgoja je i samoodređenje koje podrazumijeva usmjeravanje svoga djelovanja prema vlastitim načelima neovisno o tuđim utjecajima, a u skladu s cjelovitom razvoj djeteta. Samoodgoj ima svrhu da odgojitelj bude sposoban i voljan ostaviti svoj vlastiti temperament i svoje trenutno raspoloženje po strani u svrhu odgoja djece.

Slika 10. Uzor i oponašanje (uređivanje bašte)

Odgojitelji bi trebali biti svjesni jedinstva duha i materije te u skladu s time odgajati svoje štice. Sve što dijete uči i prima putem svojih čula iz okoline treba biti cjelovit doživljaj njega samog i svijeta koji ga okružuje. Stečeno iskustvo prenosi se preko tijela, osjećaja (srca) i glave (Seitz i Hallwachs, 1996). U skladu s time, sve što se radi s djecom mora biti praktično

primjenjivo; kod učenja jezika i govora rade se s djecom scenske i dramske igre. Kod računanja ili razmišljanja uključuje se ručni rad ili neki zanat. Sve što se radi s djecom radi se u ritmu i u skladu s cjelovistosti dječjih bića. Odgajatelj mora podupirati djetetov fizički, psihički i duševni razvoj. Tjelesno i duševno zdravlje djece mora biti glavni cilj kojem teže waldorfski odgojitelj. Jedino na taj način može se razviti ljudsko biće koje je snažno u svojoj volji, toplo i socijalno orijentirano u svojim emocijama te je aktivno i znatiželjno biće odnosno drugim riječima; slobodno biće koje brine kako za sebe tako i za druge ljude.

Steiner smatra kako se ljudski razvoj proteže u ciklusima od po sedam godina. U waldorfskoj pedagogiji prvo i početno sedmogodišnje razdoblje počinje samim rođenjem fizičkog tijela. Dijete je tada isključivo osjetilno biće koje oponaša i upija sve što se oko njega u njegovoj okolini događa. Tada dijete ne može razmišljati o svojoj percepciji već mu odrasli služe kao modeli. Oponašanje je za dijete vrlo ključno i bitno. Ono najprije bude potpuno nesvjesno, da bi se kasnije razvilo u svjesno oponašanje, što se može uočiti prilikom dječje simboličke igre (Carlgren, 1990). Steiner ovo razdoblje, od rođenja do sedme godine, naziva „razdobljem oponašanja“. Nadalje smatra, kako je dijete u tome razdoblju posve osjetilni organ koji ne samo da upija riječi već i geste, ponašanje te emocije. Naglašava kako je vrlo bitno spoznati da sve ono što se čini u prisustvu djeteta, u dječjem organizmu prelazi u duh, dušu i tijelo. Ovisno o tome što se događa i kako se odrasli ponašaju u prisustvu djeteta, dijete usvaja reakcija, navike i ponašanje koje ostaje zabilježeno tijekom čitavog života. Steiner u svojim predavanjima navodi; „Sasvim malo dijete možemo odgajati samo tako da u njegovoj okolini izazovemo one aktivnosti i procese koje ono treba oponašati, tako da ojača duh, dušu i tijelo. Jer ono što se ne usadi ne samo u njegov duh i njegovu dušu, nego i u njegovo tijelo, kako organi iznutra jačaju, to kao konstitucija ostaje za cijeli život. Kako se ponašamo prema četverogodišnjem djetetu, to ostavlja tragove do njegove šezdesete godine života, tako da to dijete naše ponašanje osjeća u najkasnijoj životnoj dobi kao svoju sudbinu“ (Steiner, 1995:13). Ovo bi značilo da se emocije, podsvjesno, naučeno, navikama stečeno i sl. ciklično ponavlja i da će zauvijek u svakoj individui postojati dio onoga što su naučili u prošlosti, dok su bili u dobi predškolskog djeteta, a kasnije i školskog djeteta i odrasle dobi. Stoga, važno je voditi računa o uspostavljanju ritma i ponavljanju, te biti fokusiran na one aktivnosti koje će biti od koristi u budućnosti kada se ponove. Kultura odgojno-obrazovne ustanove ima efekt utjecaja na stručno usavršavanje i profesionalni razvoj odgojitelja. Mijenja se uloga odgojitelja koji postaju inicijatori i nositelji promjena. Autori koji istražuju profesionalni razvoj odgojitelja i razvoj stručne prakse naglašavaju potrebe učenja u praksi, analiziranja i istraživanja lične prakse kao prediktora razvoja. Odgojitelji imaju odgovornost aktivnost učiniti dostupnom za svu djecu. To što je aktivnost poticajna za velik broj djece ne mora značiti da će biti poticajna za sve, i to ne mora biti tako jer dijete ima pravo nesudjelovanja u aktivnosti ako to želi te ima pravo na sudjelovanje u onoj aktivnosti koju smatra zanimljivom. Zbog toga odgojitelji trebaju pripremiti raznovrsne poticaje kako bi se svako dijete pronašlo u nekoj od aktivnosti. Da bi se odgojitelj uspio dobro pripremiti za aktivnost i ponuditi dovoljno različitih poticaja, uvelike mu pomaže poznavanje djece i njihovih individualnih interesa. Također, odgojitelj planira i stvara potencijalno okruženje te je sposoban procjenjivati i evoluirati kroz samorefleksiju svoga rada. Ponekad odgojitelji nisu svjesni šta rade ispravno ili pogrešno dok ne provedu refleksiju svog rada i svog načina ponašanja.

Od odgojitelja se očekuje i angažiranost u suradnji sa stručnjacima, porodicom i zajednicom. Stručnu kompetenciju odgojitelja čine znanja o djeci, njihovom razvoju i potrebama te sva druga znanja stečena tijekom profesionalnog obrazovanja i/ili stručnog usavršavanja. Osobnost ili ličnost odgojitelja čine svi njegovi potencijali, životna iskustva i posebni talenti. Stručna kompetencija i osobnost obje su ključne sastavnice svakodnevnog ostvarivanja profesionalne uloge odgojitelja. Jedna od odlika dobrog odgojitelja jest emocionalna kompetencija koja omogućava bolje prepoznavanje i razumijevanje emocionalnih potreba djece. Osim kompetencija koje su odgojitelju potrebne za rad s djecom potrebne su mu i kompetencije za rad sa roditeljima. Nakon potrebnog znanja koje odgojitelj treba imati potrebne su vještine kako bi dosegli kompetenciju u području saradnje s roditeljima, a to su: komunikacijske vještine i vještine aktivnog slušanja, organizacijske vještine, saradničke vještine, te isto tako mora savladati i stavove koji su potrebni za razvoj odgojiteljske kompetencije za saradnju s roditeljima a to su: pozitivni stavovi prema roditeljima i pozitivni stavovi prema saradnji s roditeljima.“ (Višnjić Jevtić, 2018, str. 91).

10. Uspostavljanje ritma i ponavljanja u waldorfskoj svakodnevnicu

Ljudski život sastoji se od različitih ritmova, a on je sastavni dio dobrog zdravlja i pravilnog rasta i razvoja. Ritam označava zdravlje, harmoniju i sklad. Kako su i materijali koje djeca koriste i izrađuju povezani s prirodom, tako je i taj ritam svakodnevnog života u waldorfskoj pedagogiji nešto što proizlazi iz prirode (slika 11). Ritam postoji u prirodi i zato je dobro da postoji i u čovjekovom životu, jer je on neodvojivi dio prirode.

Pravilna izmjena ritmova postoji i u prirodnim ciklusima, npr. dan – noć, sunce – mjesec, toplo – hladno. Ljudsko je biće također jedan dio te prirode pa je stoga bitno pratiti ritmove kako bi se zdravlje djece očuvalo i razvijalo u dobrom smjeru. Pedagoško načelo koje se veže uz waldorfsku pedagogiju je upravo načelo ritmičnosti i ponavljanja. Steiner u svojem predavanju održanom u Dornach, 28. siječanj 1917. godine naglašava važnost ritmičkog disanja koje se sastoji od jednog udisaja i jednog izdisaja.

Slika 11. Igra u blatu

U waldorfskom vrtiću poštuje se dnevni, sedmični i godišnji ritam. Dnevni ritam podrazumijeva da svaki dan u vrtiću slijedi određen ritam, a uspoređuje se sa udisajima i izdisajima. On se zasniva na uravnoteženoj izmjeni umjetničkih i radnih aktivnosti odnosno na izmjeni aktivnosti koje traže dječju koncentraciju, a s druge strane sa slobodnim i kreativnim aktivnostima djece i odgojitelja gdje se stavlja naglasak na opuštenoj i slobodnoj igri. Jutro u waldorfskom vrtiću djeca započinju slobodnom igrom. Slobodna igra je ujedno i opuštajuća igra, a podrazumijeva zajedničko pospremanje, pranje ruku i okupljanje u krugu gdje se pjeva ili igra u kolu. Slobodna igra najčešće se javlja u jutarnjim satima kada se još sva djeca okupljaju. Ukoliko ona proteče u pozitivnoj atmosferi, djeca se okupljaju i pjevaju tijekom pospremanja kutaka pri čemu se vide različitosti djece, no ipak se svi vesele tom zajedništvu (Seitz i Hallwachs, 1996). Nakon doručka djeca vrijeme provode na otvorenom u dvorištu vrtića (slika 12). Prije nego što djeca krenu kući još se jednom skupljaju u krugu. Djeca svoj boravak u vrtiću završavaju crtanjem, šivanjem vlastitih igračaka ili odlaskom na euritmiju (Seitz i Hallwachs, 1996). Dnevni ritam djetetu pruža osjećaj sigurnosti jer ono s vremenom shvaća što slijedi i samim time razvija osjećaj za vrijeme. Sastavni dio dnevnog ritma waldorfskog vrtića čini slobodna igra. Slobodna igra najvažnija je dječja aktivnost, spontana je i potiče razvoj kreativnosti, mašte i intelektualni razvoj djeteta. Slobodna igra djeci dopušta da ona budu upravo onakva kakva jesu, izraze svoje emocije i podupire istovremeno njihov tjelesni i duhovni razvoj. Životno-praktične aktivnosti nazivamo još i radnim aktivnostima. U waldorfskim vrtićima one su za dijete od velike vrijednosti i zauzimaju bitno mjesto u svakodnevici i dnevnim ritmovima. Djeca uče po modelu odraslih i na taj način po uzoru odgojiteljice uključuju se u razne životne, svakodnevne aktivnosti. Radne aktivnosti kod djeteta razvijaju empatiju, samopouzdanje i dijete izrasta u odgovornu osobu.

Slika 12. Slobodna igra u dvorištu vrtića

U životno-praktične, radne aktivnosti spadaju aktivnosti poput pospremanja i izrade igračaka, pranja lutkine odjeće, vješanje i sušenje iste, održavanja osobne higijene, priprema zimnice, priprema kolača, kruha i obavljanja ostalih kućanskih poslova u koje uvrštavamo peglanje, kuhanje, rezanje, šivanje. Razvoj zdravih i pozitivnih navika kod djeteta od najranije dobi

rezultira kasnije većom samostalnošću i odgovornošću prilikom obavljanja određenih aktivnosti. Rad u vrtu iziskuje poseban trud i napor kako bi plodovi kasnije bili ukusni. Tako djeca sudjeluju u prekopavanju vrta, sađenju novih biljaka, brizi o biljkama, a i životinjama koje se nalaze u vrtu. Briga o živim bićima kod djece budi svijest o uvažavanju i zadovoljavanju potreba drugih, o odgovornosti koja se preuzima kako bi ono moglo preživjeti (slika 13). Sve nabrojene aktivnosti u konačnici pridonose razvitku emocionalno zdrave i intelektualne djece.

Slika 13. Briga o životinjama

Sedmični ritam bitno se ne razlikuje od dnevnog ritma, a definiraju ga različite aktivnosti koje se izmjenjuju kroz dane u sedmici. To je ritam podrazumijeva da svaki dan u sedmici ima svoj karakter i određenu djelatnost koja se nudi djeci i radi s djecom; npr. u ponedjeljak crtanje voštanim bojicama, u utorak slikanje vodenim bojicama, srijedom modeliranje voskom, u četvrtak rad sa vunom, a petkom se radi i peče hljeb (slika 14). Godišnji ritam vezan je uz promjenu godišnjih doba, ali i uz promjenu samog djeteta zato što se dijete prirodno razvija u godišnjem ritmu koji postepeno polazi od učenja hodanja, zatim govorenja te razvoja mišljenja. Autorice Seitz i Hallwachs (1996) navode kako plan i program u vrtiću određuje upravo smjena godišnjih doba. Nadalje navode, kako se odgojitelj mora uživjeti u svako godišnje doba da bi djetetu mogao prenijeti duhovnu pozadinu svakog doba pojedinačno. Duhovna događanja svakog godišnjeg doba izražavaju se u igri i kolu, u pričama koje se pričaju djeci, u likovnim aktivnostima, itd.

Slika 14. Radionica „proces nastajanja hljeba“.

Djeca pripremju i mjese zemičke koje jedu za užinu.

Godišnji ritam povezan je s mnoštvom praznika i važnijih datuma koji je običaj obilježavati u waldorfskim vrtićima. Autorice Seitz i Hallwachs (1996) navode kako pedagoška godina u dječjem vrtiću započinje proslavom žetve. Povodom proslave žetve djeca u vrtić donose plodove prirode kao što su: jabuke, tikve, kestenje, šipak, šišarke i sve to sakupljaju i odlažu na svečani stolić. Zahvalnost obilju plodova koju im je podarila priroda djeca izražavaju kroz ples i pjesmu. Dan se obilježava dramatizacijom seljaka koji je obavio žetvu i melje zрно, mlinara koji radi brašno i pekara koji na samom kraju peče kruh. Autorice nadalje navode još jedan jesenji praznik, a to je dan Svetog Mihaela koji se obilježava 29. septembra. Posebna pažnja se posvećuje Miholju, odnosno arhanđelu Mihaelu koji simbolizuje pobjedu dobra nad zlim. Slijedeći praznik jest praznik svetog Martina, odnosno Martinje, a obilježava se 11. novembra. Legenda glasi kako je mladić Martin unosio ljudima svjetlost u život kada su ih snašli mračni dani (slika 15).

Slika 15. Radionica „svjetiljke“

Početak zimskog ciklusa djeca obilježavaju praznik svetog Nikole 6. prosinca. Sveti Nikola simbol je dobrote i obilazi svijetom kako bi hvalio djecu za dobra djela. Djecu nagradi poklonima poput oraha, jabuka ili medenjaka. Djeca svoje iščekivanje obilježavaju paljenjem svjećica na adventskom vijencu, pričanjem priča i svečanim stolićem gdje izmjenjuju elemente u susret Božiću. Zimski ciklus predstavlja razdoblje gdje je ljudsko biće više okrenuto prema vlastitoj unutrašnjosti, a slijedi ga proljetni ciklus.

Proljetni ciklus u waldorfskom vrtiću poznat je kao vrijeme razigranosti, slobode i opuštanja. Steiner (2008) navodi kako je proljetni ciklus simbolizirao ponovo rađanje i početak novog života čovjeka. Vrtić postaje mjesto smijeha i zabave, vraća se šarenilo i sve je prožeto različitim bojama i mirisima. Djeca tjeraju zimu samostalno izrađenim udaraljicama, instrumentima i na taj način prizivaju proljeće. Započinje priprema karnevala, izrađuju se maske, krune kako bi se djeca maskirala na taj poseban dan. Tradicija proslave proljetnog ciklusa seže daleko u prošlost kada su ljudi živjeli u dubokoj povezanosti s prirodom i prirodnim silama. Tada im je proljetni ciklus simbolizirao ponovno rađanje i početak novoga života (Steiner, 2008). Dječji vrtić postaje mjesto veselja i zabave prožet različitim bojama i mirisima. Djeca biraju i glume različite uloge kao npr. krojači, postolari, stolari, te izrađuju brojne predmete od prirodnih materijala. Djeca tjeraju zimu različitim udaraljicama, šušalicama i ostalim instrumentima koje su sama izradila te se na taj način priziva proljeće. Radost što se priroda budi iz sna te što je zima pobijeđena vidljiva je i na vrtićkom stolu. Stol postaje razigran a izgleda poput malog vrta. Ususret karnevalu djeca izrađuju maske, krune i ostale predmete koji su im potrebni kako bi na trenutak bili određeno elementarno biće te da u igri pobjede ono čega se možda boje ili što ih plaši. Nadalje, priroda se budi, zima je pobijeđena, u vrtu se pokazuju prvi vrhovi posađenog cvijeća i slijedi vrijeme Uskrsa (slika 16). Prije Uskrsa, svako dijete posije travu i iščekuje taj sveti dan. Simbolika Uskrsa djeci se približuje kroz različite

pjesme, plesove u kolu. Središte događanja proljetnog ciklusa je sađenje vrta, cvijeća, briga o istom i šetanje prirodom.

Slika 16. Radionica povodom Uskrsa

Ljetni ciklus zatvara krug godišnjeg ritma, a ujedno i doseže vrhunac 24. lipnja (praznik Ivanje). Ovaj praznik označava vrhunac ljeta, a sakuplja se drvo, te kroz pjesme i plesovi uz veliku vatru djeca se povezuju sa stoljećima dugom tradicijom slavljenja ljeta (slika 17). Ovaj ciklus završava sa slavljem uz Trnoružicu ili lutkarsku predstavu te označava ujedno i vrhunac godine u vrtiću. Djeca se opraštaju od ljeta, jedna od drugih, od svojih odgojiteljica, a neka djeca sa sljedećim ciklusom kreću u školu te započinju novo razdoblje svojega života (Seitz i Hallwachs 1996).

Slika 17. Završna manifestacija i ispraćaj predškolaca

10.1. Ritmičko kolo

Kolo je igra koja se izvodi u krugu, a pokretom se izražava dječja spontanost i radost. Ova aktivnosti nudi razvoj mnogim od razvojnih zadaća i omogućuje djeci da steknu samostalnost, samosvijest i pozitivnu sliku o sebi, nudi im osjećaj pripadnosti grupi. Potiče razvoj osjetljivosti i tolerancije prema drugima, fleksibilnost pokreta. Ujedno, potiče razvoj kreativnosti i mašte, koncentracije i pažnje i djeca imaju prilike steći osjećaj za pravilnu izmjenu ritma.

Slika 18. Ritmičko kolo, završna svečanost-ispraćaj predškolaca

Ritmičko kolo glavni je sadržaj godišnjeg ritma. Izvodi se u svrhu proslave velikih svečanosti koje se obilježavaju u waldorfskim vrtićima tokom pedagoške godine (slika 18). Djeca na taj način upoznaju obilježja pojedinog praznika na maštovit, prirodan i potpuno spontan način. U kolu ništa se ne proučava i ne uči napamet, već se sve temelji na oponašanju. Djeca oponašaju odgojiteljev govor, radnje, kretanje, ali i stanje unutarašnjeg raspoloženja. U ritmičkom kolu svako dijete učestvuje na svoj način potaknut svojim temperamentom i karakterom (Seitz i Hallwachs, 1996). Tako neka djeca npr. osluškuju dok stoje u krugu, druga pak preuzimaju inicijativu i stavljaju sebe u glavnu ulogu ukoliko je riječ o dramatizaciji. Cilj ritmičkog kola jest da se potakne dječji unutrašnji doživljaj. Potiče se djecu na kreativno i maštovito razmišljanje, a u središtu svega nalazi se pokret koji odražava njihovu su. Kretanje se prati prikladnim pjesmicama čime se razvijaju muzičke sposobnosti, jezikom, govorom i slično.

10.2. Proslava rođendana

U wadolf vrtićima proslava rođendana pojedinog djeteta je vrlo bitan događaj i pridaje mu se veliko značenje. Pošto se i dijete razvija u ritmu po ciklusima, svaka nova godina djetetu donosi raznovrsna znanja, više sposobnosti i vještina te mu se otvaraju novi svjetovi. Svaki pojedini rođendan je svojevrсни ritual kako bi se naglasilo da je svako dijete posebno i jednako važno te da se odaje počast djetetovom mjestu u obitelji u koju je došao ali i njegovom mjestu u svijetu (slika 19). Taj ritual sastoji se od proslave, poklona i kolača. Svečani stol sada postoje

rođendanski stol, a djeca u krugu sjede oko njega. Slavljenik ima posebnu rođendansku krunu i sjeda na posebno pripremljenu stolicu. Na stol se stavlja različito mirisno cvijeće, marame, svijeće koje simboliziraju koliko dijete ima godina te različiti pokloni. Pokloni su izrađeni od prirodnih materijala i u skladu su s djetetovim stepenom razvoja i njegovom kronološkom dobi. Osim poklona za slavljenika, tu se nalaze i pokloni za ostalu djecu kako bi i oni također sa slavljenikom podijelili njegovu radost.

Slika 19. Rođendanska predstava

11. Waldorfski pristup odgojnom procesu u skladu s temperamentalom

Jedna od značajnih stavki kada govorimo o specifičnostima odgojnog rada u waldorfskim vrtićima je temperament. Steiner (Steiner, 2003:23) navodi kako sva četiri djela ljudske prirode, a to su fizičko, etersko, astralno i JA tijelo, djeluju jedno na drugo. Kroz ovo međusobno djelovanje te kroz prožimanja dvaju strujanja, u ljudskoj prirodi pojavljuju se temperamenti melankolik, kolerik, flegmatik i sangvinik. Steiner navodi kako se javlja u čovjeku kolerični temperament kada njegovom sudbinom ovlada Ja tijelo. Također navodi kako kod kolerika prevladava sustav krvotoka sa kojim je povezano Ja tijelo. „Takav čovjek nastupa kao osoba koje će svoje Ja dovesti do izražaja pod svim okolnostima. Iz cirkulacije krvi proizlazi sva njegova agresivnost te sve što je povezano s njegovom jakom prirodom volje.“ (Steiner, 2003:30).

Sangvinični temperament javlja se kada u čovjeku prevladavaju utjecaji astralnog tijela. Kod takvog temperamenta bitnu ulogu ima nervni sistem koji je fizički izraz astralnog tijela. „Sangvinik ne može dugo ostati pri jednom utisku, ne može se čvrsto držati jedne slike, ne može svoj interes zadržati na jednom predmetu. Juri od jednog životnog utiska do drugog, od opažaja do opažaja, od predodžbe do predodžbe, vidi se da ima nestalne namjere. To se osobito može opaziti kod sangviničnog djeteta: lako se zainteresira, slika počinje lako djelovati i ubrzo stvara utisak ali uskoro utisak opet nestaje.“ (Steiner, 2003, str. 32). Flegmatični temperament pojavljuje se kada na sve dijelove ljudskog bića utiče etersko ili životno tijelo. Tjelesni segment

koji se veze uz etersko tijelo je sistem žlijezda. “Prevlada li, dakle, to etersko tijelo koje se izivljava kao životno tijelo i drži u ravnoteži pojedine funkcije što se izražava u općoj životnoj ugodi, prevlada li taj sam na sebe oslonjen unutarnji život, život koji ponajprije djeluje na unutrašnju ugodu, tada može nastupiti to da čovjek ponajprije živi u toj unutrašnjoj ugodi, da se, kad je sve u redu u njegovu organizmu, osjeća tako jako dobro da gotovo i ne osjeća sklonost svoju nutrinu usmjeriti prema van, da je slabo sposoban za razvijanje jakoga htijenja.“ (Steiner, 2003:33). Melankoličan temperament pojavljuje se kada u ljudskoj prirodi osobito prevladava fizičko tijelo sa svim svojim zakonitostima. Kod melankolika fizičko tijelo postaje gospodarom svih ostalih dijelova. Čovjek koji ima temperament melankolika ne može u potpunosti ovladati svojim fizičkim instrumentom, a to je njegovo tijelo. Fizički instrument mu pruža otpor naspram ostalih dijelova koja se nalaze u čovjeku, a time cjelokupni organizam dovodi u disharmoniju i neuravnoteženost. Steiner (2003) navodi kako je ovo opća podjela ljudi na temperamente, međutim u stvarnom životu oni se rijetko pojavljuju tako čisti i određeni. Ističe kako svaki čovjek ima osnovicu određenog temperamenta, ali uz to ima i određene segmente drugih temperamenta.

U odgoju i obrazovanju djece, Steiner navodi kako je vrlo bitno polaziti i odgoj temeljiti na onome što dijete samo po sebi ima, a ne na onome što nema. Drugim riječima; „Ne trebamo se pitati: Što sangviničnom djetetu nedostaje? – Već trebamo pitati: Što u pravilu sangvinično dijete ima?“ (Steiner, 2003, str. 43). Najvažnije načelo u waldorfskoj pedagogiji je ne djelovati protiv temperamenta već u skladu s njima, a dovodeći ih u skladan odnos, a svako dijete je individua za sebe.

Flegmatičnom djetetu treba pružiti mir i spokoj, koleričnom djetetu snagu, sangviničnom djetetu promjenu, a melankoličnom materijal i predmete koji ga potiču na razmišljanje (Seitz i Hallwachs, 1996). Nakon što je detaljno objašnjena specifičnost konteksta koji zastupa waldorfski odgoj, slijedi metodološka postavka istraživanja problema.

II METODOLOŠKE OSNOVE ISTRAŽIVANJA

„Dječji vrtić i roditeljski dom su vrt, djeca u njemu cvijeće, a mi roditelji i odgojitelji, vrtlari koji njeguju i čuvaju biljke. Za to je potrebna strpljivost, blagost, ljubav. Čovjek je jedino ondje slobodan gdje radi iz ljubavi, što je osnovni smisao waldorfske pedagogije.“

Rudolf Steiner

2.1. Predmet istraživanja

Predmet istraživanja su specifičnosti odgojnog rada u waldorf vrtićima. Zanima nas na koji način se odgojno-obrazovne aktivnosti u specifičnom kontekstu waldorf vrtića realiziraju iz perspektive odgajatelja na području Balkana. Početna tačka ovog istraživanja je Antropozofija, kao prva specifičnost odgojno-obrazovnog djelovanja u waldorfskim vrtićima. Antropozofija (grč. *ánthrōpos* – čovjek + *sofía* – mudrost) je duhovna znanost o tijelu, duši, duhu i svijetu te njihovoj međusobnoj povezanosti, a počinje tamo gdje prestaju objašnjenja prirodnih znanosti. Steiner je smatrao da čovjek svojim tijelom opaža svijet, dušom gradi vlastiti svijet, duhom mu se objavljuje svijet, a uz sve to važni su osjećaji, volja i mišljenje (Matijević, 2001). Samim objašnjenjem Antropozofije, objašnjavamo osnovne postavke specifičnog konteksta odgoja i obrazovanja u okruženju kojim se bavimo. U waldorfskoj pedagogiji posebno se naglašava važnost stimulacije umjetničkog i kreativnog senzibiliteta djeteta, praćenje djetetova razvoja i njegove ličnosti tj. njegov tjelesni, duševni i duhovni, a ne samo intelektualni razvoj (Glöckler i Goebel, 1990). Također se posebna pažnja pridaje poticajnom okruženju, organizaciji i uređenju prostora, edukaciji odgajatelja koji su u uzori i modeli koji se oponašaju, te ritmu i ponavljanju kao specifičnom načinu učenja. Ovim istraživanjem smo ispitivali koje specifičnosti odgojno-obrazovnog rada u waldorf vrtićima prepoznaju i njeguju odgajateljice koje djeluju u specifičnom kontekstu koji i istražujemo. Važno je predstaviti ulogu odgajatelja u waldorfskom vrtiću te načela na kojima se temelji sama pedagogija. Ova pedagoška koncepcija temeljena je na spoznaji da se istovremeno i skladno mora razvijati djetetov duhovni i fizički život. Takva pedagoška koncepcija nudi slobodu u djetetovu rastu i razvoju. Na odgajatelju je da ne koči dijete, niti da mu ne nameće svoja stajališta ili svoj put, već da svakom djetetu kao individui pruži siguran put na kojem će ono moći razviti svoje potencijale koje je njegova duša donijela u ovaj život. U waldorfskoj pedagogiji nema plana i programa već se naglasak stavlja na različitim dnevnim, nedeljnim i godišnjim ritmovima. Dijete, a i sva ostala ljudska bića, raste i razvija se po ritmovima pa waldorfska pedagogija teži da se približi djetetovoj prirodi i njegovim autentičnim potrebama. Tjelesno i duševno zdravlje djeteta je u neraskidivoj simbiozi i ukoliko jedan dio zaostaje za drugim, događa se nesklad koji može ozbiljno narušiti djetetove zdravlje u cjelini. Zbog toga je nužno da waldorfski odgajatelj brine o svim segmentima u odgoju djeteta.

2.2. Cilj, zadaci istraživanja, istraživačka pitanja

Cilj ovog rada je istražiti specifičnosti odgoja u waldorf vrtićima.

Zadaci istraživanja su:

1. Istražiti teorijske osnove waldorfske pedagogije
2. Propitati specifičnost uloge odgajatelja u waldorfskim vrtićima
3. Ispitati koje aktivnosti se realiziraju u waldorfskim vrtićima
4. Ispitati kako odgajatelji doprinose poticajnosti okoline u kojoj odgajani raste i borave
5. Predstaviti metodiku rada u waldorfskim vrtićima

2.3. Istraživačka pitanja

1. Koja je svrha postajanja waldorfskih vrtića
2. Imaju li odgajatelji u waldorfskim vrtićima specifične radne zadatke u odnosu na odgajatelje u vrtićima drugih koncepcija
3. Koje odgojno-obrazovne aktivnosti se realiziraju u waldorfskim vrtićima
4. Da li je zastupljena specifična metodika odgojnog rada u waldorfskim vrtićima
5. Utiče li poticajna okolina na rast i razvoj odgajnika u waldorf vrtićima

2.4. Metode, tehnike i instrumenti istraživanja

Metoda teorijske analize je neophodni sastavni dio svakog pedagoškog istraživanja. Ova se analiza javlja u etapama istraživanja koje prethode samom sakupljanju podataka o problemu koji se istražuje u pedagoškoj stvarnosti, a posebnu, najvažniju ulogu ima pri interpretaciji tih podataka i rezultata njihove obrade, i to, opet, u okviru primjene svake metode (Mužić, 1986, str. 64). Zbog svega navedenog koristit će se i za ovo istraživanje i to u pripremi istraživanja, te prilikom prikupljanja i interpretacije rezultata.

Survey metod koji se koristi za ispitivanje stavova vjerovanja, mišljenja ili intencija ljudi. Samim tim omogućava da na najpogodniji put u odnosu na postavljeni cilj i zadatke, zbog prednosti ovog metoda, za kraće vrijeme ispitamo veći broj ispitanika i dobijemo mišljenja, stavove i saznanja o problemu kojim se bavi ovaj rad. Ova metodu korištena je prilikom intervjuiranja odgajatelja koji su zaposleni u waldorfskim vrtićima u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Srbiji.

Deskriptivna metoda u istraživanju odgoja i obrazovanja predstavlja skup znanstvenoistraživačkih postupaka s kojima se opisuju pojave u odgoju i obrazovanju, tj. ispituje se stanje, a time i njihove osobine, a bez obzira na njihove uzroke. (Mužić, 2004, str. 43). Dekriptivnu metodu koristili smo prilikom opisivanja, te analize i interpretacije dobivenih rezultata istraživanja.

Kada su u pitanju tehnike istraživanja, koristili smo *ekspertni intervju*, a kao mjerni instrument poslužit će nam polustrukturirani protokol intervjua.

2.5. Uzorak istraživanja

Uzorak istraživanja čine odgajateljice koje su zaposlene u waldorfskim vrtićima širom Balkana. Specifičnost uzorka ogleda se u tome što su svi ispitanice eksperti u području waldorfske pedagogije i znatno mogu doprinijeti unapređenju odgojno-obrazovne teorije i prakse. Uzorak čini 6 odgajateljica koje su zaposlene u waldorfskim vrtićima u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Srbiji.

III ANALIZA I INTERPRETACIJA REZULTATA ISTRAŽIVANJA

”Budite promjena koju želite da vidite u svijetu.”

Mahatma Gandhi

3.1.Prikaz i analiza dobijenih rezultata

Podaci prikupljeni u razgovoru sa ekspertima za područje waldorfskog odgojnog rada odaju samu srž specifičnosti odgojnog rada u waldorfskim vrtićima. Sumiranjem prikupljenih odgovora doobijena je jedna cjelina koja je zbog praktičnosti prikaza odvojena prema imenima eksperata. Svi učesnici istraživanja su dali svoj pristanak da se njihova imena, prezimena, titula i napisane riječi koriste u svrhu pisanja ovog rada. Interesantno je što su ispitanice zaposlene u waldorfskim vrtićima u različitim dijelovima Balkana i što su podaci prikupljeni direktno iz prakse, od eksperata u području waldorfske pedagogije. Najprije su prikazani ime ispitanice i naziv waldorfskog vrtića u kojem je zaposlena, a zatim i odgovori koje su ponudili na postavljena pitanja. Dobijene odgovore nismo dodatno analizirali, jer sve napisano odiše kompetentnošću, ljubavlju i waldorfskim notama.

„Waldorfski vrtići su nešto najljepše i najljekovitije što dijete može dobiti u prvih sedam godina“

Tema intervjuja: Specifičnosti odgojnog rada u waldorf vrtićima

Osoba koja intervjuira: Aneta Šabić

Osoba koja je intervjuirana: Tanja Nappi

Datum intervjuja: 16.09.2022. godine

Prvi intervju je dala Tanja Nappi, direktorica „Waldorfskog vrtića Iskrica“ u Splitu te dugogodišnja waldorfska odgajateljica.

1. *Objasnite šta je, prema Vašem mišljenju, svrha postojanja waldorfskih vrtića ?*

Svrha postojanja waldorfskih vrtića prema mom mišljenju je omogućiti djeci što prirodniji razvoj u prvih sedam godina. Dozvoliti djetetu da doživi svoje djetinjstvo u njegovoj punini, da uživa u njemu. Danas se susrećemo s ubrzanim načinom života, previše materijalnih poticaja, audio vizualnih podražaja koji negativno utječu na djetetov razvoj u prvih sedam godina. Djeca se vrlo rano počinju intelektualno opterećivati. Prerano, već prije polaska u školi, ih se uči čitati i pisati, nameću im se autoriteti. Jedan od najvažnijih zadataka waldorfske pedagogije je odgajati dijete primjereno njegovoj životnoj dobi. U waldorfskim vrtićima dijete se odgaja pomoću oponašanja, ugodne atmosfere, dobro promišljenih aktivnosti, prirodnih materijala, i kao najvažnije dobrog i empatičnog odgojitelja koji će svojim djelovanjem pripremiti djeci put k idealima dobrog, lijepog i istinitog. Waldorfski vrtići su nešto najljepše i najljekovitije što dijete može dobiti u prvih sedam godina.

2. *Koji je smisao odgajanja djece u uvjetima koje omogućava ovaj odgojno-obrazovni koncept?*

Smisao odgajanja djece po waldorfskoj pedagogiji je pripremiti dijete da s samouvjerenom, sa divljenjem i sa znatiželjom izađu u školske klupe, da bez straha zakorače u novo sedmoljeće. Svima nama i kao odgojiteljima i onima u roditeljskoj funkciji je cilj odgojiti

zdravo i sretno dijete. Dijete će se razviti u uredno socio-emocionalno biće ako mu omogućimo okolinu u kojoj vlada iskrenost i istinitost. Odgoj djece u waldorfskim vrtićima se trudi ne previše zadirati u djetetov prirodan razvoj, ali ne ostavlja se dijete prepušteno samo sebi već se brižno vodi odgovarajućim sredstvima u ovom slučaju uzorom i oponašanjem.

3. *Koja je uloga odgajatelja u waldorfskim vrtićima ?*

Uloga odgojitelja u waldorfskim vrtićima je da bude autentičan, suveren, iznutra sistematiziran uređen čovjek, posebno dok je u vrtiću. Dijete preko odgojitelja stvara jedan doživljaj, stvara pozitivnu sliku o sebi. Dijete u prvih sedam godina ispred sebe mora imati odraslu osobu koja će mu biti dobar uzor i koju može oponašati. Odgojitelj mora uvijek obavljati neki smisleni rad koje dijete neposredno doživljava i na nesvjestan način uči. Osim samog oponašanja odgojitelj neprimjetno vodi i usmjerava dijete u igri kroz atmosferu koju mu stvara. Što se više odgojitelj trudi stvoriti lijepe, tople istinske utiske dijete će to pokazivati kroz igru.

4. *Kroz koje odgojno-obrazovne aktivnosti negujete waldorfski koncept odgoja i obrazovanja ?*

Nema klasičnog plana i programa, osnovni princip rada je ritam (dnevni, tjedni i godišnji) i ponavljanje, te primjer i oponašanje.

Ritam omogućava odgoj u vrtiću, bez njega odgoj nebi bio moguć. Ritam zahtjeva ponavljanje , kroz ponavljanje stvaramo navike.

Kroz dnevni ritam izmjenjuju se umjetničke i životno radne aktivnosti. Slobodne i kreativne aktivnosti djece i odgojitelja na principu udah – izdah .

Kad je dijete manje izdah treba biti puno duži nego udah. Udah su aktivnosti koje vodi odgojitelj npr. kolo, gestovne igre, raznovrsne igre s pravilima, koje djeca oponašaju, te „ izdah“ su aktivnosti koje djeca samostalno izražavaju svoje doživljaje; „slobodna igra“, „dnevni odmor“, „vrijeme bajke“.

Kroz tjedni ritam izmjenjuju se umjetničke aktivnosti; ponedjeljkom crtanje voštanim bojama ,utorakom modeliranje pčelinjeg voska, srijedom mijesimo kruščiće, četvrtkom slikanje „mokro na mokro“, petkom euritmija.

Kroz ritam mjeseca se izmjenjuju epohalne aktivnosti, priče, kolo, stol svetkovine. Stol svetkovine mijenjamo postepeno promatrajući prirodne promjene. Priča može trajati tjedan dana dok bajka traje i mjesec dana, procijenimo o kojoj se bajci radi i kako su je djeca pounutrašnjila. Kolo se može postepeno nadopunjavati. Ne dajemo djeci odmah sve , već ih polako uvodimo i razveseljavamo ih novim elementima.

Godišnji ritam provodimo kroz svetkovine. U vrtiću snažno povezujemo svetkovine s prirodom. Izuzetno je važan svetkovni stol. Postavljamo ga na centralno mjesto gdje ga svi mogu vidjeti. Svetkovno stol pripremamo tako da nam on nešto govori.Npr. „patuljci oko vatre“, „djevojčica sa svjetiljkom“ , „vjeverica s lješnjakom“... povezanost ljudi i životinja s prirodom.

Jesenski ciklus: Žetvena svečanost, Miholje, Martinje

Zimski ciklus: Sv. Nikola, Advent , Božić, Sv. Tri kralja

Proljetni ciklus: Uskrs, Duhovi

Ljetni ciklus: Ivanje, Završna svečanost

Proslava rođendana

5. *Kako doprinosite poticajnosti okoline u kojoj odgajanici rastu i borave ?*

Doprinosim svakodnevnom dobrom pripremom. Trudim se osigurati djeci ugodnu i toplu atmosferu u kojoj borave. U rasporedu aktivnosti trudim se pronaći ravnotežu između slobodne igre i umjetničkih aktivnosti. Ako dijete nema dovoljno slobodne igre uskraćujemo im najvrjedniju mogućnost razvoja mašte, inicijative i prerade životnih utisaka.

6. *Da li se metodika odgojnog rada u waldorfskim vrtićima razlikuje u odnosu na metodiku odgojnog rada u vrtićima koji nemaju prefiks „waldorfski“?*

Waldorfska pedagogija je jedinstvena alternativna pedagogija i kao takva se razlikuje od drugih odgojno obrazovnih metoda. Waldorfska pedagogija prati odrastanje u skladu i ravnoteži s onim što je rođenjem doneseno. Prema waldorfskoj pedagogiji, odgajati dijete znači pomoći mu u odrastanju na način da ono samo može prepoznati i razviti svoje potencijale, te da u budućim životnim situacijama bude spremno i sposobno upotrijebiti glavu, srce i ruke. Waldorfska pedagogija ujedinjuje mišljenje, osjećaje i volju.

Ne bih uspoređivala druge metode odgojno obrazovnog rada u vrtićima.

7. *Kako biste, ukratko, nekome ko nikada nije čuo za waldorfsku pedagogiju objasnili šta se podrazumjeva pod specifičnostima waldorfskog pristupa odgoju?*

Waldorfska pedagogija ne podučava, waldorfska pedagogija njeguje ono što je čovjek donio sa sobom. Djetetov cjeloviti razvoj se ne može zaustaviti, ali je vrlo važno na koji način i pravovremeno djelovati na njegov razvoj. Cilj waldorfske pedagogije odgajati djecu da u budućnosti postanu slobodni, samouvjereni ljudi koji će imati snagu i hrabrost suočiti se sa svim životnim izazovima.

„Valdorfske škole i vrtići izdvojili su se kao male oaze i primjeri budućnosti zajednica“

Tema intervjua: Specifičnosti odgojnog rada u waldorf vrtićima

Osoba koja intervjuira: Aneta Šabić

Osoba koja je intervjuirana: Ana Ivanovski

Datum intervjua: 17.09.2022. godine

Sljedeći intervju je obavljen sa Anom Ivanovski, magistar likovnih umetnosti i slikarstva, odgajateljica u Waldorf centru "Firefly" te predsjednica Waldorfskog društva – Srbije.

1. *Objasnite šta je, prema Vašem mišljenju, svrha postojanja waldorfskih vrtića ?*

Steiner je prvenstveno zamislio valdorfsku pedagogiju i valdorfske učitelje kao integrisane u državne škole, no to očigledno nije moglo u tom trenutku opstati, o razlozima za to može se debatovati, ali verujem i da je jedan od razloga iskušenje u kome se čovečanstvo nalazi. Valdorfske škole i vrtići izdvojili su se kao male oaze i primeri budućnosti zajednica. Naravno, „valdorfski“ ili „antropozof“ su samo reči koje ništa ne znače bez samog delanja.

2. *Koji je smisao odgajanja djece u uvjetima koje omogućava ovaj odgojno-obrazovni koncept?*

Negovanje i razvijanje temelja za slobodnog čoveka sposobnog da čisto misli i donosi odluke i ispravne izbore za dobrobiti čovečanstva, na mikronivou kao i na makronivou.

3. *Koja je uloga odgajatelja u waldorfskim vrtićima ?*

Možda bi se ta uloga mogla uporediti sa ulogom baštovana koji mora stvoriti uslove pogodne za svaku biljku u bašti, dakle prvo zdravu, podsticajnu sredinu i okoliš, a potom svakoj biljci pružiti odgovarajuću, njoj potrebnu i prilagodjenu, odnosno primerenu, negu kako bi svaka biljka u suživotu sa ostalim biljkama mogla slobodno rasti i razvijati se.

4. *Kroz koje odgojno-obrazovne aktivnosti negujete waldorfski koncept odgoja i obrazovanja ?*

Kroz ritam, saglasje sa prirodom i njenim ritmovima godine, kulturnim nasledjem, negovanje čula putem mirisa, boja, prirodnih materijala, ritmičko-muzičkih igara, dodirnih i gestovnih igara, lutkarske predstave i pripovedanje. Iskustvene doživljaje u kuhinji, ručnom radu i terasnim bašticama.

5. *Kako doprinosite poticajnosti okoline u kojoj odgajanci rastu i borave ?*

Pre svega i najvažnije – samoodgojem.

6. *Da li se metodika odgojnog rada u waldorfskim vrtićima razlikuje u odnosu na metodiku odgojnog rada u vrtićima koji nemaju prefiks „waldorfski“?*

Kako nemam direktnog iskustva u radu u nevaldorfskim vrtićima, ne mogu mnogo reći na tu temu osim onoga što kolege sa tim iskustvom prenose, a to je da je razlika velika i da je prvi doživljaj pri susretu sa valdorfskim vrtićima mir i osećaj zaštićenosti nasuprot haosu.

7. *Kako biste, ukratko, nekome ko nikada nije čuo za waldorfsku pedagogiju objasnili šta se podrazumjeva pod specifičnostima waldorfskog pristupa odgoju?*

Pravovremenost, odnosno poštovanje primarnih razvojnih potreba deteta u datom trenutku (razvojne potrebe i ono što je središte razvoja deteta u datom trenutku nisu iste za dete od dve godine, tri ili šest i mi kao odrasle, svesne jedinice moramo imati svest o tome i to poštovati kako bi se svaki aspekt tela i bića tog deteta, budućeg Čoveka mogao zdravo i pravilno razviti)

Promatranje

Ritam

Obgrljenost svakog deteta kao individue

Sistem koji prvenstveno odgaja vaspitače, okolinu i roditelje, pa putem toga dete.

"U dječju glavu se ne može ništa staviti što već nije bilo u njoj"- Steiner.

Tema intervjuja: Specifičnosti odgojnog rada u waldorf vrtićima

Osoba koja intervjuira: Aneta Šabić

Osoba koja je intervjuirana: Brankica Padovan

Datum intervjuja: 17.09.2022. godine

Brankica Padovan, predsjednica udruge Društvo waldorf pedagogije-Split i osnivač ustanove (Waldorfski dječiji vrtić Duga) je sljedeća intervjuirana odgajateljica.

1. *Objasnite šta je, prema Vašem mišljenju, svrha postojanja waldorfskih vrtića?*

Svrha postojanja waldorfskih vrtića je da se dijete smjesti u ustanovu dok roditelji rade.

2. *Koji je smisao odgajanja djece u uvjetima koje omogućava ovaj odgojno-obrazovni koncept?*

Smisao je da dijete u vrtiću ima atmosferu kao u svome domu, da se osjeća zaštićeno, sigurno također da se djetetu omogući da se druži sa svojim vršnjacima kroz koje dobija osjećaj tko je on u odnosu na drugoga i da razvija svoje empatičke, socijalne, komunikativne, kognitivne sposobnosti, upoznajući svijet kroz igru i na taj način igra je nagrada sama po sebi za dijete. Mogućnosti igre sa prirodnim materijalima unutar prostora i na otvorenom na taj način se potiče mašta, koja potiče kreativne snage izražavanje svojih potencijala kroz imaginativne snage a ne samo kroz hladni intelektualistički način razmišljanja.

3. *Koja je uloga odgajatelja u waldorfskim vrtićima?*

Uloga odgajatelja je da omogući djetetu da svoje duhovno - duševne kvalitete koje donosi u ovaj svijet može što bolje ostvariti na zemlji da njegovo tijelo bude prikladan instrument ostvarenja njegovih potencijala. "U dječju glavu se ne može ništa staviti što već nije bilo u njoj"- Steiner.

4. *Kroz koje odgojno-obrazovne aktivnosti negujete waldorfski koncept odgoja i obrazovanja? U waldorfskim vrtićima negujemo ritam kroz aktivnosti koje odgajatelj vodi i aktivnosti u kojima djeca se mogu samostalno izražavati, zatim ritam aktivnosti i odmora, ritam godišnjih doba.*

- Kroz umjetničke tekstove koje prate svetkovine u određenom godišnjem dobu;
- gestovno waldorfsko kolo, gestovne i prstovne igre, pjesmice, recitacije, izrijeke, zahvale;
- svakodnevno pričanje bajki;
- pripremanje lutkarskih predstava;
- umjetničke aktivnosti;
- praktični rad;
- slavljenje svetkovina;
- izleti zajedno sa djecom i roditeljima (subota).

5. *Kako doprinosite poticajnosti okoline u kojoj odgajanci rastu i borave?*

U prostoru se treba osjećati harmoničnost, red i toplina ne mislim samo na stvari kao npr. igračke da su na svome mjestu, tople pastelne boje, toplina drveta i mekoća materijala. Također je važan odnos između kolegica i način kako se odnose jedna prema drugoj, sa kojim

pijetetom se odnosimo prema stvarima koje smo napravili, pripremili, također i prema radu drugoga. Važno je da odgajatelj ima svijest, pažnju na ono što se događa u prostoru, da može imati cijelu sliku onoga što djeca rade, onoga što odgajatelj radi, što treba pripremiti. Također sa kojim mislima odgajatelj ulazi u prostor i na taj način oblikuje atmosferu i ugođaj kako će se djeca igrati i koji će duševni ugođaj živjeti taj dan u dječjim dušama.

6. *Da li se metodika odgojnog rada u waldorfskim vrtićima razlikuje u odnosu na metodiku odgojnog rada u vrtićima koji nemaju prefiks „waldorfski“?*

Metodika se poprilično razlikuje. Djeci se u waldorfskim vrtićima ne objašnjava što trebaju raditi, ne postavljaju im se pitanja nakon neke aktivnosti ili pričanja bajke. Djeci se daje materijal i pušta se da iz djeteta dođu snage koje će oblikovati njihovo izražavanje kroz umjetničku aktivnost ili slobodnu igru. Djeca oponašaju odgajatelja, odgajatelj bi trebao biti uzor vrijedan oponašanja. Odgajatelj je taj koji vodi djecu i zna što djeci treba a ne obrnuto. Prije svake aktivnosti se dijete uvodi u aktivnost. Paljenjem svijeće se dovodi njihova koncentracija u jednu točku i pjeva se pjesmica ili radi gestovna ili prstovna igra.

7. *Kako biste, ukratko, nekome ko nikada nije čuo za waldorfsku pedagogiju objasnili šta se podrazumijeva pod specifičnostima waldorfskog pristupa odgoju?*

Waldorfska pedagogija njeguje povezanost s okolnim svijetom i treba imati ODNOS pun interesa (ne koristoljublja, nego oslušivanja, pitanja i razumijevanja) i ljubavi za prirodu i drugog čovjeka. Treba moći prikazati stvari koje nas okružuju na slikovit način koje će obogatiti dušu i osjećati unutar sebe drugoga i okolni svijeta. Osjetiti povezanost sa svime što nas okružuje i na taj način doživljavati tkanje i prožetost nas samih sa duhovnim svijetom. Moći osjetiti i vidjeti ono što je nevidljivo. Stalno nastojati dovoditi sebe u balans između mišljenja, osjećaja i volje.

„Vaspitač je deo okruženja i uzor za dete“

Tema intervjua: Specifičnosti odgojnog rada u waldorf vrtićima

Osoba koja intervjuira: Aneta Šabić

Osoba koja je intervjuirana: Olivera Petrović

Datum intervjua: 17.09. 2022.godine

Olivera Petrović waldorfska odgajateljica, Waldorfska pedagogija- Srbije.

1. *Objasnite šta je, prema Vašem mišljenju, svrha postojanja waldorfskih vrtića?*

Svrha postojanja waldorfskih vrtića je zaštita detinjstva.

Iz ove prve faze (do polaska u školu) dete treba da izađe sa osećanjem:.. Svet je sigurno mesto!

2. *Koji je smisao odgajanja djece u uvjetima koje omogućava ovaj odgojno-obrazovni koncept?*

Smisao bi bio: stvoriti okruženje koje omogućava da se razvoj nesmetano odvija, drugim rečima dati detetu vremena da u svom tempu i u primerenom okruženju razvija svoje potencijale.

3. *Koja je uloga ogajatelja u waldorfskim vrtićima?*

Vaspitač je deo okruženja i uzor za dete. Velika odgovornost leži na vaspitačima jer dete oponaša ne samo aktivnosti vaspitača već i ono što vaspitač jeste.

4. *Kroz koje odgojno-obrazovne aktivnosti negujete waldorfski koncept odgoja i obrazovanja?*

Vaspitno-obrazovne aktivnosti su uvek sa svrhom i utemeljene su u realnosti. Pred decom se obavljaju poslovi u domaćinstvu čiju svrhu dete može da doživi i iskusiti plodove rada, kao i da uzme učešće u aktivnostima u meri u kojoj može i hoće. Pored toga neguju se i umetničke aktivnosti kroz koje može da doživi različite kvalitete boja i materijala.

5. *Kako doprinosite poticajnosti okoline u kojoj odgajanici rastu i borave?*

Podsticajna okolina se stvara formiranjem programa rada kroz povezivanje sa tokom godišnjih doba, kao i uspostavljanjem ritma dana i nedelje. Tome doprinose izbor prirodnog, neoblikovanog materijala za igru i brižljivo negovan prostor u kome deca borave.

6. *Da li se metodika odgojnog rada u waldorfskim vrtićima razlikuje u odnosu na metodiku odgojnog rada u vrtićima koji nemaju prefiks „waldorfski“?*

Za waldorfsku pedagogiju se kaže da je neverbalna i iskustvena. Deca se ne podučavaju već im se omogućava da oponašaju. Smatra se da je princip učenja oponašanjem delotvoran u prvih sedam godina.

7. *Kako biste, ukratko, nekome ko nikad nije čuo za waldorfsku pedagogiju objasnili šta se podrazumijeva pod specifičnostima waldorfskog pristupa odgoju?*

Vaspitanje je samovaspitanje. Specifičnost vidim u ulozi vaspitača i učitelja kao svesnih pojedinaca spremnih da preuzmu odgovornost. Posvećeni vaspitač koji poštuje razvojne faze deteta, predstavlja oslonac i pomoć kroz razumevanje suštine svakog pojedinca na putu odrastanja ka slobodnoj ličnosti.

„Stabilnija ličnost pa samim time i harmoničnije društvo“

Tema intervjuja: Specifičnosti odgojnog rada u waldorf vrtićima

Osoba koja intervjuira: Aneta Šabić

Osoba koja je intervjuirana: Leila Kostić

Datum intervjuja: 18.09.2022. godine

Sljedeća intervjuirana odgajateljica Leila Kostić iz Sarajeva, osnivač i direktor predškolske ustanove Waldorfski vrtić Jabuka.

1. *Šta je svrha postojanja waldorfskih vrtića?*

Waldorf vrtići posmatraju dijete na cjeloviti, holistički način, a izvorište za takvo gledanje imaju u antropozofskoj antropologiji.

Cilj je utkati u dijete sposobnosti, razviti maksimum potencijala i ojačati djetetovo fizičko, duševno i duhovno zdravlje. Takve ličnosti bi u konačnici mogle bolje doprinijeti društvu.

2. *Koji je smisao ovakvog odgoja djece?*

Stabilnija ličnost pa samim time i harmoničnije društvo.

3. *Koja je uloga odgajatelja u waldorf vrtićima?*

U waldorf vrtićima je odgajatelj centar zbivanja. Bez dobrog odgajatelja nema niti dobrog waldorf vrtića. Rudolf Steiner je govorio da waldorf škola/vrtić vrijede onoliko koliko je sposoban predavati /odgajati najlošiji učitelj/odgajatelj-ica u školi/vrtiću.

To znači da se cijela školaska zajednica mora truditi da popravi nivo sposobnosti i znanja kod lošijih učitelja da bi se popravio cijeli nivo nastave u školi.

4. *Kroz koje aktivnosti njegujete koncept odgoja i obrazovanja u waldorf vrtićima?*

U vrtićima se izuzetno vodi računa o tome da svaki dan djeca imaju umjetničke aktivnosti (slikanje, crtanje, modeliranje), praktične radne aktivnosti (kuhanje, pečenje hljeba) kao i govorno dramske aktivnosti uz pjevanje i recitovanje. Sve te aktivnosti sprovodi isključivo odgajateljica.

5. *Kako doprinosite poticajnosti okoline u kojoj odgajajući rastu i borave?*

Poticajnost okoline njegujemo kroz navedene aktivnosti kao i ugodan prostor i njegu osjetilnih utisaka.

6. *Da li se metodika odgojnog rada u waldorfskim vrtićima razlikuje u odnosu na metodiku odgojnog rada u vrtićima koji nemaju prefiks „waldorfski“?*

Metodika rada u waldorf vrtićima se u nekim segmentima jako razlikuje a u drugim segmentima je slična nekim drugim pristupima kao i državnim vrtićima.

7. *Kako biste, ukratko, nekome ko nikada nije čuo za waldorfsku pedagogiju objasnili šta se podrazumijeva pod specifičnostima waldorfskog pristupa odgoju?*

Waldorfski pristup odgoju je takav pristup koji se obraća razvoju svih vještina kod djeteta (njega imunog sistema, njega nervno-čulnog razvoja, njega osjetila, razvoj kretanja, razvoj umjetničkih sposobnosti, razvoj govornih vještina, razvoj socijalno emocionalnih kompetencija, razvoj logičkog mišljenja...). Zbog toga to i jeste cjeloviti pristup čovjeku i traži odgajatelje spremne za cjeloživotno učenje.

„Odgoj kroz umjetničke aktivnosti”

Tema intervjua: Specifičnosti odgojnog rada u waldorf vrtićima

Osoba koja intervjuira: Aneta Šabić

Osoba koja je intervjuirana: Enisa Splidi

Datum intervjua: 18.09.2022. godine

Enisa Splidi, profesorica predškolskog odgoja, direktorica predškolske ustanove Waldorfski vrtić Kolibica je takođe učestvovala u ovom istraživanju.

1. Objasnite šta je, prema Vašem mišljenju, svrha postojanja waldorfskih vrtića?

Svrha postojanja waldorfskih vrtića je po mom mišljenju pružiti djeci odgoj koji je za njih poticajan, koji će njegovati svačiju osobnost i koji će biti dobar temelj za razvoj zdravih, jakih, slobodnih, kreativnih i sretnih ličnosti.

2. Koji je smisao odgajanja djece u uvjetima koje omogućava ovaj odgojno-obrazovni koncept?

Smisao odgajanja djece u uslovima koje omogućava odgojno -obrazovni koncept je prije svega približiti djecu prirodi i istovremeno ih udaljiti i zaštititi od nepoželjnih uticaja tehnologije i savremenog, ubrzanog načina života. Omogućiti im da razviju svoje sposobnosti u poticajnoj sredini, gdje je sve prilagođeno stvarnim potrebama djece predškolskog uzrasta. Kroz ovakav pristup jačamo imunitet djeteta te negujemo njegovo fizičko, mentalno i duševno zdravlje.

3. Koja je uloga odgajatelja u waldorfskim vrtićima?

Obzirom da djeca na ovom uzrastu uče oponašanjem, vrlo je važno da odgajatelj radi s ljubavlju, da ima razvijenu empatiju, dobar i pravilan govor, da je spretan, vedar, maštovit, osjećajan, dobronamjerman, da poštuje ljude, da je hrabar, da ima jaku volju, razvijeno kritičko mišljenje, samopouzdanje, samouvjerenost, ... Ovo su ujedno i vrijednosti koje će se razviti kod djece ako je odgajatelj uzorno biće koje se bavi djecom i prilazi im sa ljubavlju.

4. Kroz koje odgojno-obrazovne aktivnosti negujete waldorfski koncept odgajanja i obrazovanja?

Uloga waldorfskih odgajatelja je da svojim vrijednostima i kvalitetima budu dobar uzor za oponašanja.

Odgojno-obrazovne aktivnosti kroz koje negujemo waldorfski koncept odgoja i obrazovanja su:

- obavljanje svakodnevnih životnih aktivnosti (npr. sjeckanje voća za pripremu muslija, pospremanje igraćaka nakon igre, zalijevanje biljaka, briga o životinjama,...)
- kroz umjetničke aktivnosti (slikanje , crtanje , modeliranje, rad sa vunom...)
- lutkarske predstave
- pripovjedanje bajki, priča...
- ritmička kola, pjesme
- prstovne i gestovne igre
- slobodna igra.

5. *Kako doprinosite poticajnosti okoline u kojoj odgajanci rastu i borave?*

Da bi sredina u kojoj djeca rastu i borave bila poticajna potrebno je da u njoj imamo dosta izazova koji će omogućiti djeci da razvijaju svoje fizičke sposobnosti, spretnost, volju, maštu, intelekt (npr. drveni mostići, penjalice, ljulje, klackalice, drveni dijelovi za balansiranje i sl.). Igračke mogu biti predmeti iz prirode ili takozvane nedovršene igračke (štap, šišarka, lutka bez očiju, usta i nosa npr...) koje će kod djece razviti maštu i kreativnost. Prirodni materijali se koriste u radu jer su vrlo korisni za razvoj osjetila. Boje i materijali kojim se opremaju waldorfski vrtići također razvijaju kod djece osjećaj za estetiku.

6. *Da li se metodika odgojnog rada u waldorfskim vrtićima razlikuje u odnosu na metodiku odgojnog rada u vrtićima koji nemaju prefiks „waldorfski“?*

Metodika odgojno-obrazovnog rada u waldorfskim vrtićima u odnosu na vrtiće koji nemaju prefiks “waldorfski” je nešto drugačija u samom pristupu odgajanja. Iako u svim vrtićima imamo iste ciljeve, zadatke i ishode, u waldorfskim vrtićima na specifičan način, djeci prihvatljiv i očigledan način realizujemo ove ciljeve.

7. *Kako biste, ukratko, nekome ko nikada nije čuo za waldorfsku pedagogiju objasnili šta se podrazumjeva pod specifičnostima waldorfskog pristupa odgoju?*

Specifičnosti waldorfskog pristupa su:

- Ustaljeni ritam dana
- Odgoj bez medija i tehnologije
- Rad sa prirodnim materijalima
- Svakodnevni boravaka na zraku – povezivanje djece sa prirodom
- Zdrava ishrana, bez šećera i konzervirane hrane
- Briga o djetetovom tijelu, emocijama i duši
- Holistički pristup
- Pedagoški rad kroz fizičku aktivnost i konkretne aktivnosti
- Ručni rad
- Odgoj kroz umjetničke aktivnosti
- Njegovanje individualnosti svakog od nas.

REZIME

U nastavku slijede odgovori na istraživačka pitanja. Prvo istraživačko pitanje je glasilo „Koja je svrha postojanja waldorfskih vrtića?“ Svrha postojanja waldorfskih vrtića, ogleda se kroz sklad i jedinstvo u rastu i razvoju uz i sa prirodom, ritmom, kreativnim pristupom i ljubavlju. Svrha ovih vrtića je zajedničko zidanje čvrstih temelja za cijeli život. Kao što su i waldorfske odgajateljice rekly, a i kako je napisano u teorijskom dijelu rada, antropozofija, jedinstvo, ljubav i sklad sa prirodom, izostanak potenciranja suvišnih mentalnih aktivnosti i sl. su smisao svakog dana u waldorf vrtićima.

Odgovor na drugo istraživačko pitanje, koje je glasilo „Imaju li odgajatelji u waldorfskim vrtićima specifične radne zadatke u odnosu na odgajatelje u vrtićima drugih koncepcija?“ je da odgajatelji imaju specifične radne zadatke. Uloga odgajatelja u waldorfskim vrtićima bazirana je na poštovanju, uvažavanju odgajanja, podršci, osiguravanju poticajnog okruženja, pravljenu materijala za igru i učenje, organiziranju aktivnosti koje se praktikuju samo u ovom konceptu (npr. tehnika „mokro na mokro“), poticanje samostalnosti kod djece i njegovanje socijalne i emocionalne inteligencije. Djeca uče po modelu odraslih i na taj način po uzoru odgojiteljice uključuju se u razne životne, svakodnevne aktivnosti. Uloge su raznovrsne jer često se uloge i isprepliću pa je odgajateljica i mama i pomoćnica i vrtlarica ... sve u cilju organizacije i kreiranja što kvalitetnijeg okruženja za svako dijete. Odgojitelj mora uvijek obavljati neki smisleni rad koje dijete neposredno doživljava i na nesvjestan način uči. Odgojitelj neprimjetno vodi i usmjerava dijete u igri kroz atmosferu koju mu stvara.

Treće istraživačko pitanje je glasilo „Koje odgojno-obrazovne aktivnosti se realizuju u waldorfskim vrtićima?“ zaključak do kojeg se dolazi, na osnovu sprovedenog ekspertnog intervjua, waldorfski koncept odgoja i obrazovanja njeguje kroz različite odgojno-obrazovne aktivnosti. Neke od aktivnosti su spomenute u prethodnim poglavljima, a poseban fokus stavljen je na tehniku slikanja „mokro na mokro“. Tu djeca na specijalni mokri papir spuštaju boje i na taj se način opuštaju, smiruju i odrastaju u skladu s mirom, meditacijom i opuštanjem. U waldorfskoj pedagogiji likovne aktivnosti imaju terapijski učinak. Za ovaj koncept je specifično organiziranje radionica, događaja i aktivnosti posvećenim godišnjim dobima. Događanja svakog godišnjeg doba izražavaju se u igri i kolu, u pričama koje se pričaju djeci.

Materijali koje djeca koriste i izrađuju povezani su sa prirodom, tako je i ritam svakodnevnog života u waldorfskoj pedagogiji nešto što proizlazi iz prirode. Ritam postoji u prirodi i zato je dobro da postoji i u čovjekovom životu. Sve aktivnosti koje se organiziraju doprinose poticajnosti okoline u kojoj odgajanci rastu i borave. Specifičnosti koje je vrijedno izdvojiti su boje zidova, vrt koji se nalazi uz vrtić, materijali za učenje i igru koji se uglavnom prave kroz timski rad odgajatelja i odgajanja dok se ljubav širi zagrljajima. Djeca uče po modelu odraslih i na taj način po uzoru odgojiteljice uključuju se u razne životne, svakodnevne aktivnosti.

U waldorfskim vrtićima djeca zajedno sa odgajateljima učestvuju u sjeckanju povrća, pravljenu hljeba i kolača, mljevenju brašna, čišćenju prostorije i namještaja, popravljanju i izradi igračkica, šivenju lutaka i izvođenju lutkarskih predstava. Odgajatelj svojim moralnim bićem te promišljenim, svrsishodnim i preglednim aktivnostima uzor i podsticaj za dječiju aktivnost, bilo u radu, bilo u igri.

Metodika odgojnog rada u waldorfskim vrtićima se razlikuje u odnosu na metodiku odgojnog rada u vrtićima koji nemaju prefiks „waldorfski“ jer se aktivnosti temelje na konceptu koji ne zagovaraju drugi vrtići, odgovor je na četvrto istraživačko pitanje koje glasi „Da li je zastupljena specifična metodika odgojnog rada u waldorfskim vrtićima?“. Na primjer, prstovne igre ćemo sresti samo u waldorskim vrtićima, povezivanje pokreta i govora, kratki i jednostavni stihovi s kombinacijom glasova i slogova potrebnih za pravilan izgovor i bliska interakcija s odraslim osobama i vršnjacima čini igre prstima i tijelom primjerenima za uvođenje djeteta u govor i poticanje njegovog kvalitetnog i jednostavnog usvajanja.

U waldorf vrtićima proslava rođendana svakog djeteta je vrlo bitan događaj i pridaje mu se veliko značenje. Svaki pojedini rođendan je svojevrsni ritual koji se sastoji od proslave, poklona i kolača, kako bi se naglasilo da je svako dijete posebno. Ritmička kola izvode se u svrhu proslave velikih svečanosti koje se obilježavaju u waldorfskim vrtićima tokom pedagoške godine, te djeca na taj način upoznaju obilježja pojedinog praznika na maštovit, prirodan i potpuno spontan način.

Peto istraživačko pitanje je glasilo „Utiče li poticajna okolina na rast i razvoj odgajnika u waldorf vrtićima“, zaključak do kojeg se dolazi, na osnovu sprovedenog ekspertnog intervjua, da poticajna okolina utiče na rast i razvoj odgajnika. Poticajna okolina je ona koja osigurava raznolikost poticaja koji doprinose cjelokupnom razvoju djeteta. To ne znači da postoji jedna poticajna okolina koja će biti zanimljiva svakom djetetu, to znači da odgojitelji u waldorfskim vrtićima promišljaju o interesima, potrebama i razvojnim mogućnostima djeteta i prema tome pripremaju poticajnu okolinu svakodnevnom dobrom pripremom. Zaključno, možemo reći kako kvalitetno prostorno-materijalno okruženje potiče različite oblike socijalnog grupiranja djece, potiče autonomiju djece te samoorganizaciju aktivnosti, u optimalnoj mjeri korespondira s kvalitetom procesa učenja te s vrstom i kvalitetom intervencije odgojitelja u aktivnostima s djecom. Prostor koji je podijeljen u više manjih cjelina potiče djecu na samoorganizaciju u male grupe, a samim time i na kvalitetniju komunikaciju i igru.

Ukratko, nekome ko nikada nije čuo za waldorfsku pedagogiju prikazano je kroz nekoliko ključnih pojmova: ritam, odsustvo medija i digitalne tehnologije, slobodna igra, ponavljanje, prstovne igre, srce, glava, prirodni materijali, ručni rad, lutkarske predstave i sl.

IV ZAKLJUČAK

Waldorf pedagogija i vrtići u kojima se ona provodi u korak je s potrebama savremenih obitelji. Individualan pristup, poticanje kreativnosti, korištenje raznih materijala i tehnika u svladavanju novih vještina i usvajaju novih znanja, učenje istraživanjem samo su neke od dobrih strana ovog pedagoških pristupa koji kvalitetno pripremaju djecu za potrebe današnjeg društva.

Likovna tehnika „mokra na mokro“ govori o specifičnostima waldorfskog pristupa. Ona opisuje važnost duhovnog, umirujućeg i emocionalnog pristupa odgoju. U okruženju waldorfskog dječjeg vrtića, djeca se imaju priliku doživjeti kao cjelovita bića povezana drugim bićima i u vezi s cijelim svijetom. Jedna od značajnih stavki kada govorimo o specifičnostima odgojnog rada u waldorfskim vrtićima je temperament.

Waldorfski odgajatelj dijete smatra duhovnim bićem koje mu je povjereno na nekoliko godina, te se prema djetetu kao prema biću viših svjetova odnosi sa strahopoštovanjem. Obraćajući pažnju na temperamente djece koju ima pred sobom, na ono što je dijete donijelo sa sobom na svijet, i na cjelovit način pristupajući osposobljavanju svih djetetovih čula, waldorfski odgajatelj djeci omogućuje izražavanje mišljenjem, osjećanjem i voljom kroz cjeloviti pristup ličnosti odgajnika. Cjeloviti pristup uključuje razumijevanje, primjenu i smislenost sadržaja koje odgajatelj nudi i stvara u dječjem vrtiću.

Ekspertni intervju daje uvid u realni svijet waldorfske pedagogije koja zaista živi, iako se čini nevjerovatnom. Godinama živjeti uz waldorfski pristup odgoju znači i u privatnom životu njegovati neke od aspekata ovog pristupa odgoju i obrazovanju. Primjena ovog pristupa u privatnom životu pri odgoju vlastite djece kod većine ispitanica potvrđuje da je ovaj koncept poželjan i koristan kao i materijali s kojima se igraju i uz pomoć kojih uče. Specifičnost materijala u waldorfskim vrtićima je izvornost. Materijali s kojima se dijete igra trebaju biti u što izvornijem obliku te njihovi jednostavni oblici trebaju djeci omogućavati razvoj kreativne maštovitosti. Osim da su napravljene od prirodnih materijala, igračke trebaju biti osmišljene i izrađene na način da hrane čula djeteta, te da doprinose djetetovom estetskom poimanju svijeta. Na taj način osmišljene igračke imaju smirujući uticaj na djecu, te pomažu razviti brižnost i nježnost kod djece. Cilj waldorfske pedagogije jeste da dopre do svih djetetovih čula. Buđenjem svih čula, djeca će se moći lakše snalaziti u svakodnevnom životu. Čula djeteta u waldorf vrtićima, mogu se poticati na mnogo različitih načina, preko grupnih igara, slobodne igre, pjevanjem, sviranjem instrumenata, euritmijom, radom u vrtu ili pak pravljenju lutaka. Koriste se isključivo prirodni materijali poput vune, drva, žitarica i kamenčića čime se nastoji ojačati djetetove sposobnosti, djetetovu kreativnost i maštu. Nužno je stimulirati dječja čula jer u suprotnome neka čula će ostati nerazvijena te se dijete neće moći u pravilnom smjeru razviti. U skladu s tim, u waldorfskim vrtićima djeci se nude nedovršene igračke i prirodni materijali.

Specifičnost odgoja u u waldorf vrtićima temelji se na razumijevanju ljudske individualnosti, nudi zaštitu i poštuje sam smisao djetinjstva. Ono uključuje razumijevanje razvoja djeteta od prije rođenja sve do sedme godine života. U waldorfskim vrtićima djeca imaju prilike spoznati slobodu, razviti kreativnost i uspostaviti vlastiti odnos prema onome što ga privlači. Waldorfska pedagogija svojim holističkim pristupom pruža univerzalnost i

odgovara na potrebe svakog djeteta. Ujedno, djetetu pristupa s poštovanjem, odgaja ga u neizmjerne ljubavi, a naposljetku ga otpušta u slobodu. Waldorfski vrtići postavljaju temelje za kasnije učenje i zdrav razvoj djeteta, uključujući tako i fizički, socijalni, emocionalni, intelektualni i duhovni rast.

Kod odgoja djece odgajatelj se fokusira na ono što dijete već ima postojeće u sebi te odgoj temelji u skladu s djetetovim temperamentom koji prevladava u njemu. U waldorfskoj pedagogiji centralnu ulogu ima upravo odgojitelj. U radu s djecom važnost se pridaje unutarnjem stavu odgojitelja, odnosno ponašanju odgojitelja koji pruža jedinstven primjer za oponašanje. Djeca u predškolskom periodu uče oponašanjem važno da odgajatelj radi s ljubavlju, dobar i pravilan govor, da je spretan, maštovit, da ima razvijenu empatiju, da poštuje ljude, da je hrabar, da ima jaku volju, razvijeno kritičko mišljenje i samopouzdanje. Dijete preko odgojitelja stvara jedan doživljaj, stvara pozitivnu sliku o sebi. Uz pomoć samoodgoja odgojitelj može djetetu pružiti najbolji model za oponašanje i učenje.

Aktivnosti i sadržaji provode se s ciljem da djeca u konačnici razviju kreativnu, maštovitu i stvaralačku igru koja prodire iz njihove unutrašnje slobode. Promiče se važnost svakodnevnih radnji poput kuhanja, čišćenja i spremanja u kojima djeca sudjeluju zajedno s odgajateljima kao i umjetničke aktivnosti (slikanje, modeliranje, rad sa vunom, sviranje...). Ovim istraživanjem smo potvrdili da su pripovijedanje bajki i priča, lutkarske predstave, ritmička kola, prstovne i gestovne igre specifične aktivnosti u waldorfskim vrtićima.

Poticajno prostorno okruženje zaslužno je za stjecanje samopouzdanja, vještina i različitih iskustva kod djece, pa samim time obogaćivanje prostora rezultira samoobogaćivanjem djece.

U waldorfskim vrtićima metodika odgojno-obrazovnog procesa se poprilično razlikuje od vrtića koji nemaju prefiks „waldorfski“. U waldorfskim vrtićima na specifičan, djeci prihvatljiv i očigledan način realizuju se ciljevi, zadaci i ishodi.

Tokom aktivnosti djeci se ne objašnjava što trebaju raditi, ne postavljaju im se pitanja nakon neke aktivnosti ili pričanja bajke. Djetetu se daje materijal i pušta se da iz njega dođu snage koje će oblikovati njihovo izražavanje kroz umjetničku aktivnost ili slobodnu igru. Sumirano, ovaj pristup odgojnom radu je potreban današnjem, savremenom svijetu u kojem živimo.

V PREPORUKE

1. Organizirati predavanja i seminare za roditelje, pedagoge i odgajatelje o specifičnostima odgoja u waldorfskim vrtićima s ciljem boljeg upoznavanja sa ovim načinom rada.
2. Planirati i realizirati izlete sa djecom, boravak u prirodi čini da se bolje povezujemo sa njom. Odgajatelji bi trebali organizovati izlete za djecu dva puta mjesečno.
3. Nastojati da djecu zaštitimo od štetnog utjecaja tehnologije i medija u ranom djetinjstvu. Jedan od načina je pripovijedanje bajki uz jednostavne lutke i scenografiju prilagođenu uzrastu djeteta.
4. Predškolska ustanova i obitelj trebali bi graditi saradnički odnosno partnerski odnos. Aktivno učestvovanje roditelja u poznavanju i provođenju waldorfskih načela dovodi do razumijevanja cjelokupnog razvoja vlastitog djeteta kod djeteta nema opterećenja i nerealnih očekivanja te nametanja neprimjerenih aktivnosti. Pri tome treba promovirati uključivanje roditelja s ciljem njihovog doprinosa odgojno-obrazovnom procesu.
5. Koristiti više prirodne materijale u odgojno-obrazovnom radi s djecom (npr. glina, vosak, vuna, drvo i slično).
6. Odgajatelji bi trebali svakodnevno raditi na sebi i provoditi samorefleksiju svog rada te učiti na mogućim greškama i svakog dana postajati sve bolji.
7. Poticajno okruženje u vrtiću od velike je važnosti dalji razvoji djeteta, djecu treba poticati na igru u bogato opremljenom okruženju jer na taj način stiču iskustva.
8. Svakom djetetu trebamo nuditi materijale prikladne njegovoj dobi i intresima.
9. Kod djece poticati istraživački, samostalan rad te pronalaženje svog unutarnjeg puta i motivacije. S djetetom postupati na način da se ono osjeća sigurno i zaštićeno, no u isto vrijeme i slobodno.

VI LITERATURA

1. Baban, J. (2018). *Prostorno materijalna dimenzija waldorfskog vrtića* (Doctoral dissertation, University of Split. Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split. Department of Pre-school Education).
2. Balala, M. (2021). *Usporedba didaktičkih obilježja Montessori i Waldorfske škole* (Doctoral dissertation, University of Zagreb. Faculty of Teacher Education).
3. Bašić, S. (2011). (Nova) slika djeteta u pedagogiji djetinjstva. U: D. Maleš (ur.) *Nove paradigme ranog odgoja (19-36)*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Zavod za pedagogiju.
4. Berk, E. L. (2008). *Psihologija cjeloživotnog razdoblja*. Naklada Slap.
5. Bezić, Ž. (1999). *Waldorfska pedagogija*. *Crkva u svijetu*, 34, 437 - 449.
6. Brajša, P. (1996). *Umijeće razgovora*. Pula: C.A.S.H.
7. Brajša-Žganec, A. (2003). *Dijete i obitelj – emocionalni i socijalni razvoj*. Naklada Slap.
8. Brekalo Pšeničnjak, B. (2019). *Waldorfska pedagogija-u prilogu prevenciji problema u ponašanju djece* (Doctoral dissertation, University of Zagreb. Faculty of Teacher Education).
9. Bruin, D., Lichthart, A. (2000). *Paintingin Waldorf Education – eBook*, Waldorf Publications
10. Carlgren, F. (1990), *Odgaj ka slobodi: pedagogija Rudolfa Steinera*. Društvo za waldorfsku pedagogiju: Zagreb
11. Čižmešija, I. (2020). *Specifičnosti rada u waldorfskom dječjem vrtiću* (Doctoral dissertation, University of Rijeka. Faculty of Teacher Education).
12. Čudina-Obradović, M., Starc, B., Profaca, B., Letica, M., Pleša, A., (2004). *Osobine i psihološki uvjeti razvoja djeteta predškolske dobi*. Golden marketing – tehnička knjiga.
13. Duran, M. (1995). *Dijete i igra*. Naklada Slap
14. Ferić, M. i Žižak, A., (2004). *Komunikacija u obitelji – percepcija djece i mladih*. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*
15. Glöckler, M., Goebel, W. (1990). *Što je waldorfska pedagogija*. Zagreb: Društvo prijatelja waldorfske pedagogije.
16. Kamenov, E. (1995). *Model osnova programa vaspitno-obrazovnog rada sa decom predškolskog uzrasta*. Novi Sad: Odsek za pedagogiju Filozofskog fakulteta.
17. Katz, L. i McClellan, D. (1999). *Poticanje razvoja dječje socijalne kompetencije*. Educa.
18. Keresteš, G. (2002). *Dječje agresivno i prosocijalno ponašanje u kontekstu rata*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
19. Kordić-Vuković, V. (1998). *Postanite uspješan roditelj sretnog djeteta*. Zagreb: Akvamarine.
20. Lebedina-Manzoni, M., Žižek A. i Delić T. (2001). *Dječja percepcija komunikacije u obitelji*. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*.

21. Leber, F., Von Kűgelgen, H. (1995). Waldorfska škola. Zagreb: Društvo za waldorfsku pedagogiju Hrvatske.
22. Ljubetić, M., Maglica, T., Vukadin, Ź. (2020). Social and Emotional Learning and Play in Early Years. BCES Conference Books (Vol 18., pp. 122-126). Sofia: Bulgarian Comparative Education Society.
<https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED608409.pdf>.
23. Maleš, D. (2012). Obitelj i obiteljski odgoj u suvremenim uvjetima. Dijete, vrtić, obitelj
24. Matijević, M. (2001). Alternativne škole, Didaktičke i pedagoške koncepcije. Zagreb: Tipex
25. Mlinarević, V., Tomas, S. (2016). Partnerstvo roditelja i odgojitelja – čimbenik razvoja socijalne kompetencije djeteta. Učiteljski fakultet u Osijeku.
https://bib.irb.hr/datoteka/510126.Microsoft_Word_Partnerstvo_roditelja_i_odgojitelja.pdf.
26. Nimac D. (2010). (Ne)mogućnosti tradicijske obitelji u suvremenom društvu. Zagreb: Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja
27. Olson, D.H. (2000). Circumplex Model of Marital and family Systems. Journal of Family Therapy
28. Orlić, A. (2015). *Organizacija poticajnog okruženja u waldorfskom dječjem vrtiću* (Doctoral dissertation, University of Split. Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split. Department of Pre-school Education).
29. Pamić, R. (2018). *Steinerov pristup u predškolskom odgoju* (Doctoral dissertation, University of Pula. Faculty of Educational Sciences).
30. Pavičić, S. (2017). *Prostorno-materijalno okruženje waldorfskog vrtića kao odgovor na razvojne potrebe djeteta* (Doctoral dissertation, University of Zadar. Department of Pedagogy).
31. Pavković, M. (2016). *Ritam i ponavljanje kao načelo odgojnog rada u waldorfskom vrtiću* (Doctoral dissertation, University of Zadar. Department of Pedagogy).
32. Pleić, K. (2018). *Elementi Waldorf pedagogije u praksi redovitog dječjeg vrtića* (Doctoral dissertation, University of Split. Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split. Department of Pre-school Education).
33. Radonić, Katica; predavanje „Slikanje s djecom“; Waldorfska škola u Zagrebu, 24-26.11.2017.
34. Rosić, V. i Zloković, J. (2002). Prilozi obiteljskoj pedagogiji. Rijeka: Filozofski fakultet, Odsjek za pedagogiju.
35. Seitz, M. i Hallwachs, U. (1997). Montessori ili Waldorf, Knjiga za roditelje, odgojitelje i pedagoge. Zagreb: Educa
36. Seitz, M. i Hallwachs, U. (1997). Montessori ili Waldorf, Knjiga za roditelje, odgojitelje i pedagoge. Zagreb: Educa
37. Slunjski E. (2008). Dječji vrtić – zajednica koja uči. Spektar Media.

38. Starčević, K. (2019). *Steinerov pristup odgajanju glave, srca i ruku* (Doctoral dissertation, University of Rijeka. Faculty of Teacher Education. Section for Educational Sciences).
39. Steiner, R. (1990). *Odgaj djeteta sa stanovišta duhovne znanosti*. Zagreb: Društvo prijatelja waldorske pedagogije
40. Steiner, R. (1995). *Suvremeni odgoj djece i mladeži*. Zagreb: Društvo za waldorfsku pedagogiju Hrvatske
41. Steiner, R. (2003). *Antropozofija*. Zagreb: Antropozofsko društvo "Marija Sofija"
42. Strahinić, M. (2018). *Waldorfska škola* (Doctoral dissertation, University of Zagreb. Faculty of Teacher Education).
43. Sviben, M. (2020). *Temeljne značajke Waldorf pedagogija* (Doctoral dissertation, University of Split. Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split. Department of Pre-school Education).
44. Šarančić, S., (2014). Dobrobiti likovnog stvaralaštva. Napredak: Časopis za pedagojsku teoriju i praksu, (91-104).
45. Škarić I. (1988). *Govorne poteškoće i njihovo uklanjanje*. Zagreb: Mladost
46. Topić, J. (2017). *Ritam godine u Waldorfskom dječjem vrtiću* (Doctoral dissertation, University of Split. Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split. Department of Pre-school Education).
47. Velički, V. (2009). Poticanje govora u kontekstu zadovoljenja dječjih potreba u suvremenom dječjem vrtiću. *METODIKA: časopis za teoriju i praksu metodika u predškolskom odgoju, školskoj i visokoškolskoj izobrazbi*.
48. Velički, V. i Katarinčić, I. (2011.). *Stihovi u pokretu: malešnice i igre prstima kao poticaj za govor*. Zagreb: Alfa d.d .
49. Vidulin, S. (2016). *Glazbeni odgoj djece u predškolskim ustanovama: mogućnosti i ograničenja*. Muzička akademija u Puli.
50. Visković, I. (2018). *Kultura zajednica u kojoj odrasta dijete rane i predškolske dobi*. U: A. Višnjić Jevtić, I. Visković (ur.) *Izazovi suradnje - Razvoj profesionalnih kompetencija odgojitelja za suradnju i partnerstvo s roditeljima* (str. 15 - 66). Zagreb, Alfa.
51. Višnjić Jevtić, A. (2018), *Odgajiteljska samoprocjena kompetencije za suradnju s roditeljima* - http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/10169/1/Visnjic_Jevtic_Adrijana.pdf
52. Višnjić Jevtić, A., Visković, I. (2018). *Izazovi suradnje (razvoj profesionalnih kompetencija odgojitelja za suradnju i partnerstvo s roditeljima)*. Naklada Alfa.
53. Vudrag, D. (2019). *Waldorfska pedagogija u ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju* (Doctoral dissertation, University of Zagreb. Faculty of Teacher Education).
54. Vukasović, A. (1995). *Pedagogija*. Hrvatski katolički zbor „Mi“, Zagreb: Alfa d.d.
55. Wagner Jakab, A. (2008.). *Obitelj- sustav dinamičnih odnosa u interakciji*. Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja
56. Zagorac, M. (2017). *Organizacija igrovnog konteksta u Waldorfskom dječjem vrtiću* (Doctoral dissertation, University of Split. Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split. Department of Pre-school Education).

57. Zloković, J. (2012). Obiteljska kohezija i pozitivna komunikacija. Školski vijesnik, Časopis za pedagoška i školska pitanja
58. Žagar, L. (2018). *Usporedba Waldorfskih vrtića, Šumskih vrtića i vrtića po NTC sustavu* (Doctoral dissertation, University of Pula. Faculty of Educational Sciences).

VII POPIS SLIKA

Slika 1. Stolić prirode ili svečani sto.....	17
Slika 2. Briga o biljkama.....	18
Slika 3. Ručni rad odgajatelja, modeli životinja.....	18
Slika 4. Boravak u prirodi.....	19
Slika 5. Modeliranje s glinom.....	23
Slika 6. Ogrlice od gline, dječiji ručni rad.....	24
Slika 7. Slikanje tehnika "mokro na mokro".....	25
Slika 8. Slikanje tehnika "mokro na mokro".....	27
Slika 9. Slikanje tehnika "mokro na mokro".....	28
Slika 10. Uzor i oponašanje (uređivanje bašte).....	30
Slika 11. Igra u blatu.....	32
Slika 12. Slobodna igra u dvorištu.....	34
Slika 13. Briga o životinjama.....	35
Slika 14. Radionica "proces nastajanja hljeba".....	36
Slika 15. Radionica "svjetiljke".....	37
Slika 16. Radionica povodom Uskrsa.....	39
Slika 17. Završna manifestacija i ispraćaj predškolaca.....	40
Slika 18. Ritmički kolo, završna svečanost - ispraćaj predškolaca.....	41
Slika 19. Rođendanska predstava.....	42

VIII PRILOG

Prilog br.1. Protokol intervjua

Drage kolege, Vi ste danas u svojoj vlastitoj ulozi, u ulozi ispitanika koji učestvuju u ekspertnom intervjuu. Sve što kažete će za istraživanje predstavljati bogatstvo raznovrsnih iskustava. Cilj ovog rada je upoznati svrhu waldorfske pedagogije, predstaviti ulogu odgajatelja u waldorfskom vrtiću te načela na kojima se temelji sama specifičnost ove pedagogije. U nastavku razgovora Vas molim da dajete konkretne i istinite odgovore kako bismo zajedničkim radom spoznali specifičnosti odgojno-obrazovnog rada u waldorfskim vrtićima.

1. Objasnite šta je, prema Vašem mišljenju, svrha postojanja waldorfskih vrtića ?
2. Koji je smisao odgajanja djece u uvjetima koje omogućava ovaj odgojno-obrazovni koncept?
3. Koja je uloga odgajatelja u waldorfskim vrtićima?
4. Kroz koje odgojno-obrazovne aktivnosti njegujete waldorfski koncept odgoja i obrazovanja?
5. Kako doprinosite poticajnosti okoline u kojoj odgajanici rastu i borave ?
6. Da li se metodika odgojnog rada u waldorfskim vrtićima razlikuje u odnosu na metodiku odgojnog rada u vrtićima koji nemaju prefiks „waldorfski“?
7. Kako biste, ukratko, nekome ko nikada nije čuo za waldorfsku pedagogiju objasnili šta se podrazumjeva pod specifičnostima waldorfskog pristupa odgoju ?